

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: “Вплив емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами”

Студента 4 курсу групи ПС-43
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми “Психологія”
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Турко Я. О.

Керівник к. псих. н., доцент Гуляєва О. В.

Чотирьохрівнева шкала оцінювання: _____

Кількість балів: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади досліджень на тему емоції та тему міжособистісні відносини.....	5
1.1. Сутність термінів “базові емоції” та “дискретні емоції”.....	5
1.2. Роль емоцій у проблематиці міжособистісних відносин.....	14
Висновки до першого розділу.....	19
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження впливу емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами.....	21
2.1. Мета та завдання дослідження.....	21
2.2. Соціально-демографічна характеристика вибірки.....	21
2.3. Процедура дослідження.....	22
2.4. Контент-аналіз анкети.....	25
2.5. Аналіз поточних емоційних переживань у студентів та викладачів.....	29
2.6. Аналіз міжособистісної поведінки у студентів та викладачів.....	31
2.7. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів.....	32
2.8. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у викладачів.....	37
Висновки до другого розділу.....	41
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

Міжособистісні відносини між викладачами та студентами у вищих навчальних закладах - це одна з найважливіших складових навчального процесу, яка впливає на якість навчання та сприйняття інформації. Позитивні та негативні моменти такої взаємодії створюють особливий контекст, який впливає на навчальний процес. Відповідно і в університетському середовищі взаємодія між студентами та викладачами нерідко виявляє як позитивні, так і негативні моменти. Це нормально, оскільки відповідні емоції впливають на відповідне сприйняття та взаємовідносини людей, особливо в умовах навчання. Емоції, які супроводжують цю взаємодію при навчальному процесі, мають ключову роль у формуванні ставлення та подальших реакцій учасників навчального процесу один до одного. Розуміння цих емоційних аспектів при взаємодії студентів та викладачів може сприяти полегшенню взаємодії, покращенню взаєморозуміння та сприятиме позитивному характеру міжособистісних відносин. Наше дослідження спрямоване на вивчення емоційних аспектів взаємодії між студентами та викладачами, базуючись на роботах провідних науковців у цій області: П. Екман, К. Ізард, Р. Левенсон, Я. Панскепп та інші. А з аспектом міжособистісних відносин нам допомогли розібратися роботи Л. Руденко, О. Харцій, С. Харченко та В. Теплинської.

Одним із ключових аспектів міжособистісних відносин є взаємодія, яка відтворюється через комунікацію, взаємні очікування та емоційні реакції. Такі відносини відображають постійну динаміку та взаємну впливовість між учасниками навчального процесу. Розуміння та аналіз поточних емоційних переживань, міжособистісної поведінки є важливим для покращення якості взаємодії між викладачами та студентами. Це може сприяти створенню сприятливого навчального середовища та досягненню бажаних навчальних результатів, що може підвищити рівень освіти загалом.

Таким чином, наша робота спрямована на розвиток поглибленого розуміння та через це можливого покращення взаємодії між студентами та викладачами у вищих навчальних закладах, шляхом аналізу емоційних переживань та міжособистісної поведінки, що може призвести до покращення навчального процесу.

Об'єкт дослідження: міжособистісні відносини.

Предмет дослідження: вплив емоцій на міжособистісні відносини.

Мета дослідження: визначити взаємозв'язок емоцій і міжособистісних відносин учасників навчальної взаємодії “викладач-студент”.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати базові теоретичні підходи до вивчення теми емоції та теми міжособистісні відносини.
2. Визначити взаємозв'язок між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів.
3. Дослідити взаємозв'язок між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у викладачів.
4. Встановити вплив емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами.

Гіпотеза дослідження: існує прямий зв'язок між актуальними емоційними переживаннями особистості та її міжособистісною поведінкою у навчальній взаємодії “викладач-студент”.

Діагностичні методики:

- Метод анкетування.
- Шкала диференціальних емоцій (Differential Emotions Scale) К. Ізарда;
- Тест “Діагностика міжособистісних стосунків” (Interpersonal Adjective Check List) Т. Ліпі.

Методи статистичної обробки:

- Дескриптивний аналіз.
- Аналіз середніх показників.
- Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Характеристика вибірки: 25 студентів 4-го курсу, з яких 15 студентів з факультету психології, 10 з факультету соціології, 5 з факультету філософії та 25 викладачів, з яких 15 викладачів з факультету психології, 10 з факультету соціології, 5 з факультету філософії ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади досліджень на тему емоції та тему міжособистісні відносини

1.1. Сутність термінів “базові емоції” та “дискретні емоції”

У роботах П. Екмана, К. Ізарда та ряду інших психологів часто можна помітити розподілення визначення емоцій на: базові та дискретні. Відповідно, перше питання, яке можна поставити - це що таке базові та дискретні емоції, та чим вони відрізняються?

Термін “базові емоції” втілює дві основні характеристики:

- Перша характеристика полягає в тому, що всі базові емоції є дискретними, тобто їх можна відрізнити одна від одної.

Так, дискретні емоції включають у свій прояв мимічну, голосову та вегетативну фізіологію, а також реакції, які передують тій чи іншій емоції. Самі дискретні емоції не обов'язково потребують еволюційного пояснення походження кожної емоції, таку думку висловили П. Екман, К. Ізард, Р. Левенсон, Д. Шульц та інші. Загалом вони стверджували, що наш емоційний “потенціал” складається з принципово різних, але соціально сконструйованих засобів, за допомогою яких ми реагуємо на універсально-спільні стимули. Тобто, не тільки філогенез, а й онтогенез може відповідати за будь-які спільні риси в кожній окремій емоції. Саме наш спільний досвід як людей, а не тільки еволюційний прогрес, розвивають наші спільні емоційні переживання [4, 5, 9, 13].

- Водночас, друга характеристика полягає в тому, що базові емоції еволюціонували через адаптацію до нашого навколишнього середовища. Тобто, ми, люди, наділені біологічними механізмами, які дозволяють нам реагувати на фундаментальні життєві завдання, на універсальні людські труднощі: втрати, розчарування, провали, успіхи, радощі тощо. Кожна базова емоція спрямовує реакції, які в ході нашої еволюції виявилися кращими за інші, на відповідні напрями нашої діяльності в повторюваних обставинах.

Тобто базові емоції зумовлені своєю наявністю у людини, водночас, як через філогенез, так і через онтогенез, при цьому риси прояву цих емоцій є унікальними, через що можна їх відрізнити одна від одної.

Так, до філогенетичного внеску, в природі кожної базової емоції, додається онтогенетичний внесок, продукт соціального навчання, який особливо впливовий на початку людського життя і меншою мірою, але все одно постійно впливовий протягом усього життя. Онтогенетичний внесок впливає на прояв кожної емоції, на когнітивні репрезентації емоційних переживань, на копінг-реакції для подолання тригерів емоцій, а також на тригери, які узгоджуються іншими тригерами, до яких чутливі механізми оцінки в результаті нашого досвіду.

Як зазначалося, перспектива дискретних емоцій не обов'язково потребує еволюційного пояснення походження кожної емоції, але Л. Космідес і Дж. Тубі висловили іншу думку щодо цього.

Починаючи з Чарльза Дарвіна, еволюційні підходи до емоцій зосереджувалися на самих емоціях, які розв'язують адаптивні проблеми людини, які мають виразні універсальні сигнали, універсально розпізнаються й присутні в інших приматів. Л. Космідес і Дж. Тубі вважали цей підхід емпірично ґрунтовним, який має велике наукове значення, теоретичні та емпіричні роботи П. Екмана та його колег стали причиною величезного прогресу в дослідженні емоцій, проте вони висловили інші твердження, у яких було викладено, що еволюційний підхід є занадто вузьким для сучасних теорій моделей емоцій [6, 7].

Л. Космідес і Дж. Тубі стверджували, що еволюційний підхід надмірно акцентує на групі емоцій, які еволюціонували для виконання сигнальної, або комунікативної функції. Вони зазначили, що багато еволюційних емоцій не мають чіткого виразу обличчя, або взагалі не виконують сигнальної функції, тобто такі емоції не мають помітних зовнішніх сигналів.

Також, Л. Космідес і Дж. Тубі припускали, що емоції еволюціонували для вирішення набагато ширшого кола адаптивних проблем, ніж зазвичай вважається в еволюційному підході. На їх думку емоції направлені на репродуктивний успіх, а не на успіх виживання, який є “двигуном” еволюції шляхом відбору. Тобто, емоції, можливо, еволюціонували для розв'язання адаптивних проблем у широкому діапазоні сфер, пов'язаних з репродуктивним успіхом, це: завершення статевого контакту, внутрішньостатева конкуренція, зваблювання партнера, перемови

всередині ієрархії, втрата статусу, здобуття статусу, захист роду, інвестиції в рід, здобуття їжі тощо [7].

Згідно з викладеною гіпотезою Л. Космідес і Дж. Тубі, емоції еволюціонували як вищі механізми, які відповідають за координацію наборів інших програм обробки інформації: увага, сприйняття, пам'ять, навчання та розподіл енергії.

Подібний теоретичний підхід до емоцій інтегрує вивчення емоцій з такими областями психології, як сприйняття, увага і навчання, підкреслюючи принцип, що емоції пронизують майже кожен аспект функціонування людини. Таким чином, для нас, як для учасників навчального процесу, емоції є важливим інструментом регуляції нашої діяльності, бо вони можуть впливати не лише на наші міжособистісні відносини, а й загалом на навчальну діяльність.

Порівняння еволюційних поглядів:

1. Традиційний еволюційний підхід, “Базові емоції” П. Екман:

- Існує 7 основних груп емоцій, про які ми будемо говорити нижче (щастя, сум, злість, страх, огида, презирство, здивування).
- Емоції зосереджені на адаптаційних проблемах людини у вигляді виживання й меншою мірою у вигляді репродуктивності.
- Базові емоції присутні в інших видах, особливо у нелюдських видах приматів.
- Емоції характеризується особливою фізіологічною активацією.
- Емоції мають універсально впізнаваний сигнал.

2. Еволюційно-психологічний підхід, “Вищі механізми” Л. Космідес і Дж. Тубі.

- Еволюційно розвинених емоцій більше, включаючи такі як: любов, провина, ревності та вдячність.
- Емоції зосереджується на широкому спектрі адаптивних проблем, включно з тими, які історично сприяли репродуктивному успіху в будь-якій сфері діяльності людини, прямо чи опосередковано.
- Емоції можуть бути унікальними для людини й подібними для інших видів.
- Еволюційно сформовані емоції характеризуються іншими характеристиками психологічної, фізіологічної та поведінкової активації.
- Еволюційно сформовані емоції можуть містити універсальний сигнал, або не

містити сигналу взагалі.

Перейдімо далі до розгляду базових емоцій, до головних моделей базових емоцій. Проаналізувавши роботи одних з головних дослідників теми емоцій щодо самої теорії емоцій: П. Екмана, К. Ізарда, Р. Левенсона і Я. Панкsepпа, можна сказати, що загалом вони всі згодні з критеріями, які були описані вище для визначення базових емоцій, але крім дискретності та мотиваційного компонента, який був відібраний через філогенез, додається фіксований набір нейронних і тілесних компонентів.

Для прояву базових емоцій важливим є наявність нейронів, які відповідають за їх активацію. К. Ізард, Р. Левенсон, Я. Панкsepп у своїх роботах погоджуються з тим, що хоча індивідуальний та культурний фактор може змінювати умови, інтенсивність активації та переживання базових емоцій, але ці фактори не можуть створити нову базову емоцію, яка вже не є можливою через генетично заковдані нейронні структури. Таким чином й існує загальний консенсус між вченими щодо ключових критеріїв віднесення певних психологічних станів до прояву базових емоцій [9, 10, 11].

П. Екман, К. Ізард, Р. Левенсон і Я. Панкsepп також погоджуються з тим, що базові емоції є психологічно “примітивними”. В тому сенсі, що базові емоції найбільш активні в чистому вигляді (тобто проявляються з мінімальною когнітивною, або поведінковою регуляцією) під час різних життєвих ситуацій [8, 9, 10, 11].

Варто зазначити ще й щодо розбіжностей у поглядах цих вчених. Це стосується переважання базових емоцій у повсякденному житті. К. Ізард, Р. Левенсон, Я. Панкsepп погоджуються, що базові емоції мають вирішальне значення під час раннього розвитку, але в результаті навчання і когнітивної рефлексії з часом переростають у більш складні емоційні стани, які регулярно переживають дорослі. Тобто вони стверджують, що більш примітивні базові емоції рідко зустрічаються в чистому вигляді в дорослому житті. Але на думку П. Екмана, емоційні переживання, які потребують культурного фактора, такі як злість, з часом також можуть вважатися базовими.

Враховуючи загальний високий рівень консенсусу серед вчених щодо визначення базових емоцій, їхні списки базових емоцій багато в чому схожі, крім деяких помітних винятків, а також розбіжностей щодо термінології.

Але, перш ніж перерахувати, які існують базові емоції, важливо сказати за контекстуалізацію базових емоцій в групі. Кожна емоція - це не один афективний, або психологічний стан, реакція а скоріше група пов'язаних між собою станів, реакцій.

Критерії, які лежать в основі певної групи емоцій, за визначенням повинні відрізнятися - це те, що дозволяє нам відрізнити одну групу емоцій від іншої. Крім того, група емоцій складається з індивідуальних відмінностей, або варіацій емоційного тону. Тон емоцій складається з характеристик, унікальних для даної групи. Тон - це те, що піддається філогенетичному впливу, а варіації тону є результатом соціального досвіду. Таким чином, емоційні тони є продуктом еволюції, тоді як варіації відображають досвід.

Екман запропонував такі характеристики, які притаманні майже всім базовим емоціям при їх прояві:

1. Характерні універсальні сигнали.
2. Особлива фізіологія.
3. Автоматична оцінка.
4. Відмінні прояви у попередніх подіях.
5. Наявність в інших приматів.
6. Здатність до швидкого розвитку.
7. Можливість короткочасного прояву.
8. Мимовільність.
9. Характерні думки, спогади та образи.
10. Особливий суб'єктивний досвід.
11. Рефрактерний період фільтрує доступну інформацію про тригер.
12. Ціль емоції не обмежена.
13. Емоція може бути реалізована як конструктивно, так і деструктивно [17].

Щоб емоція була базовою, вона має мати мінімум 12 з 13 характеристик

запропонованих. Так, за чотирма моделями емоцій: П. Екмана, К. Ізарда, Р. Левенсона та Я. Панкsepпа у список базових емоцій включають позитивну емоцію, яка є однією і тією ж самою за своїм проявом, позначену як щастя у П. Екмана та К. Ізарда, або задоволення у Р. Левенсона, або гра у Я. Панкsepпа. Три окремі негативні емоції: сум (але Панкsepп і Уотт визначають цю емоцію як горе), страх і злість. Однією з емоцій у списках К. Ізарда, Р. Левенсона, Я. Панкsepпа, яку оскаржує П. Екман, є інтерес/пошук. П. Екман вважає інтерес/пошук когнітивним станом сфокусованої уваги. Також, модель Я. Панкsepпа - єдина, яка виключає огиду зі свого списку, на його думку вона еволюціонувала, щоб допомогти регулювати сучасні фізіологічні потреби, подібні до фізичного болю, або голоду. Та є низка емоцій, які зазвичай не вважаються базовими й не включені у перелік нижче, хоча вони є у списках базових емоцій науковців. Нижче ви можете побачити таблицю зі списком базових емоцій за науковцями (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Список базових емоцій за П. Екманом, К. Ізардом, Р. Левенсоном, Я. Панкsepпом

П. Екман	К. Ізард	Р. Левенсон	Я. Панкsepп
Щастя	Щастя	Задоволення	Гра
Сум	Сум	Сум	Горе
Страх	Страх	Страх	Страх
Злість	Злість	Злість	Злість
Огида	Огида	Огида	
	Інтерес	Інтерес	Пошук
Презирство	Презирство		
		Любов	Хтивість
Здивування	Здивування	Полегшення	Турбота

Виділемо і пояснемо основні базові емоції за прикладом моделі П. Екмана та К. Ізарда. П. Екман зазначав у своїй моделі, що існують докази універсальності 7 базових емоцій, а К. Ізард, що існують докази універсальності 10 базових емоцій. Ми розглядаємо усі 10 базових емоцій, включаючи думку науковців:

- Щастя - це відчуття, яким людина насолоджується та до якого прагне.
- Сум - це відчуття втрати певного фізичного та/або ментального об'єкта, людини, до якої сама людина була дуже прив'язана, недосягнення цілей тощо.
- Страх - це реакція на загрозу, на можливу заподіяну шкоду, фізичну чи психологічну, активує імпульси до завмирання, або втечі.
- Злість - П. Екман визначав це реакцією на втручання в наше прагнення досягти цілі, які для нас важливі. Злість також може бути викликаний тим, що хтось намагається завдати нам чи комусь шкоди (фізичної чи психологічної), хто нам не байдужий.
- Огида - П. Екман зазначав, що це відчуття від вигляду, запаху чи смаку чогось, або когось. Огиду можуть викликати люди, чиї дії викликають огиду, або ідеї, які є образливими і т. п.
- Презирство - це відчуття моральної переваги над іншою людиною.
- Інтерес, за К. Ізардом - це відчуття, яке мотивує до навчання, стимулює особистісний розвиток та сприяє процесу пізнання. На відміну від Ізарда та ряду інших науковців, П. Екман, як вже зазначалося, вважає інтерес когнітивним станом зосередженої уваги.
- Здивування, це остання з семи базових емоцій за П. Екманом - це реакція на раптову несподівану подію, П. Екман відзначав, що це найкоротша емоція за тривалістю.

Відповідно, скільки існує базових емоцій, стільки й існує груп емоцій. Тобто є група емоцій щастя, група емоцій суму, група емоцій страху тощо. Так, існує ціла низка абсолютно різних емоцій, кожна з яких виникає через різні події, які пов'язані з різними сигналами та ймовірною поведінкою.

Далі розглянемо суперечливі випадки дискретних емоцій. Нижче будуть перераховані емоції, які включають більшість, але не всі з 13 зазначених характеристик за П. Екманом, які відрізняють дискретні емоції від інших психічних станів, або базових емоцій. Для того, щоб назвати їх дійсно базовими емоціями, потрібні додаткові докази:

- Провина - це реакція, при якій людина шкодує, якщо вона, наприклад,

порушила домовленість, власні принципи, або цінності. П. Екман зазначав тут суперечливим те, що невідомо, чи має провина особливий сигнал, відмінний від групи сигналів суму. Тобто ця емоція належить до групи емоцій суму і виокремити наразі її важко. Але К. Ізард вважав цю емоцію базовою на відміну від П. Екмана.

- Сором - це реакція, коли людина відчуває, наприклад, що якби про її певні дії, досвід стало відомо, то це відштовхнуло б інших. Тут подібна ситуація, П. Екман як і з провиною зазначав, що невідомо, чи має сором особливий сигнал, відмінний від групи сигналів суму. Це остання емоція, яку К. Ізард включив у свій список базових емоцій.

Але Д. Келтнер виявив, що провина й сором мають унікальні прояви, однак докази того, що ці прояви чітко відрізняються від суму не вважаються переконливими у наукових колах [15].

Взагалі, ідея щодо даної роботи з'явилася якраз після дискусії у групі між студентами: сором це емоція, чи почуття? Але питання у корінні було невірним, бо сором це емоція, але не базова, а дискретна. Досліджувати емоції це окремий вид насолоди, цікаво дізнаватися причинно-наслідкові зв'язки тих, або інших реакцій, дій людини, яким часто передують саме емоції та емоційні стани.

Також, у контексті базових і дискретних емоцій варто розглянути психічні стани, щодо яких існують суперечності про те, чи є вони емоціями. Нижче буде розглянуто 3 найбільш суперечливі стани:

- Ревнощі - включають у свій спектр трьох осіб: кохану людину, суперника і людину, яка відчуває ревнощі. Людина, яка ревнує може відчувати багато різних емоцій, наприклад, злість на кохану людину та/або суперника, страх бути покинутим коханою людиною, смуток через втрату прихильності коханої людини і т. п. П. Екман зазначав, що цей стан супроводжується великою кількістю різних емоцій, але немає доказів того, що ревнощі мають унікальний помітний універсальний сигнал, який характерний усім емоціям.
- Любов - це стійка прихильність до конкретної людини, наприклад, до дитини, або до коханої людини. Тут П. Екман казав, що коли людина любить, вона

може відчувати багато різних емоцій, через що виокремити цей стан як емоції наразі неможливо. Але відмінною характеристикою кохання є прихильність, або прив'язаність до іншої людини.

- Ненависть - це тривалий стан, який характеризується злістю до людини, групи людей, але не до їх вчинків. П. Екман зазначав, що на відміну від злості, гніву чи люті, вона не вщухає, а навпаки, ненависть зберігається протягом тривалого часу і легко викликається будь-яким тригером [17].

Розглянувши базові та дискретні емоції можна поставити питання, чим афективні стани відрізняються від емоцій? Афективні стани не мають універсальних, відмінних сигналів і немає впевненості, що вони мають відмінні попередні реакції, які передують афективним станам. Наприклад, висока частота сигналів протягом життя пов'язаних зі щастям, може свідчити про життєрадісну емоційну характеристику. А висока частота сигналів пов'язаних зі злістю, протягом певного періоду часу, може свідчити про дратівливий настрій. Але настрої дратівливості не має унікального сигналу, не пов'язаного з групою емоційних проявів злості, так само як і життєрадісність немає сигналу, відмінного від тих, що проявляються у групі емоцій щастя.

Отже, базові емоції - це внутрішні реакції із зовнішніми проявами, які мають еволюційно обумовлені фізіологічні та психологічні компоненти, які також можуть розвиватися і протягом життя людини. Базові емоції виникають відповідно до певних стимулів, або ситуацій і можуть мати значний вплив на поведінку та думки людини. Такі базові емоції, як радість, страх, гнів та смуток, загалом вважаються універсальними серед головних вчених, які досліджують тему емоцій. Своєю чергою кожна базова емоція є контекстуалізацією груп емоцій, відповідно є група емоцій щастя, група емоцій суму, група емоцій страху тощо.

Дискретні емоції - це конкретний тип реакцій, які можна відрізнити одну від одної на основі їхніх унікальних мімічних проявів, фізіологічних реакцій та інших психологічних компонентів. Дискретні емоції є складовою емоційних станів, які можуть виникати відповідно до різних ситуацій та стимулів. Дискретні емоції більш змінні, ситуативні ніж базові та, відповідно, за характеристиками їх неможливо

назвати базовими, своєю чергою дискретні емоції входять у різні групи емоцій залежно від їх прояву. Дискретність дозволяє розрізняти різні аспекти цих реакцій та впливи на людську поведінку.

У висновку, можна дати пояснення, що таке емоції - це дискретні, автоматичні реакції на універсальні, культурно-специфічні та індивідуально-специфічні події. Базові емоції, такі як щастя, злість, страх і т. п., позначають відповідну групу споріднених емоцій. Базові емоції мають щонайменше 12 з 13 характеристик, які дозволяються відрізняти одну групу емоцій від інших, а також від інших афективних станів. Емоції, як афективні реакції є запрограмованими й мимовільними, але також формуються під впливом життєвого досвіду.

1.2. Роль емоцій у проблематиці міжособистісних відносин

Аналізуючи наукову літературу з теми міжособистісних відносин, можна помітити, що часто міжособистісні відносини визначаються як комунікаційні зв'язки, які виникають у житті між людьми напряду, чи опосередковано через їх діяльність. Міжособистісні відносини передбачають зв'язок між двома, або більше особистостями у соціальному середовищі, при цьому самі відносини залежать від характерів та інших психологічних особливостей учасників процесу взаємодії, сама взаємодія часто відбувається через спільну діяльність. Так, відносини, на які впливає суб'єктивний психологічний фактор, мають певну закріплену реакцію у людей, щодо сформованої соціальної ситуації, при безпосередній взаємодії.

Стосунки та відносини є синонімічними поняттями, але термін “стосунки” вживається більше у контексті особистих зв'язків, а термін “відносини” у контексті соціальних зв'язків. Тому ми обрали саме термін “відносини”, через більш коректний і офіційний характер, який краще характеризує взаємодію між студентами та викладачами. Часто у вітчизняних наукових колах вживається як термін “стосунки”, так і термін “відносини”.

За словами Л. Руденко, відносини - це система орієнтацій, очікувань, установок, стереотипів та інших факторів, через які люди сприймають і оцінюють один одного. І ці ж фактори є чинником, який формує соціально-психологічний клімат між людьми. або між групами людей [1].

Міжособистісні відносини формуються на основі певних відчуттів, певних закріплених реакцій між людьми. Так, Л. Руденко, О. Харцій, С. Харченко стверджують, що емоційний аспект у міжособистісних відносинах включає відчуття, емоції та афекти [1, 2, 3].

До міжособистісних відносин належать відчуття, які можуть сприяти покращенню взаємодії між людьми й об'єднувати їх. У цьому випадку одна група при взаємодії з іншою може спрямовувати власну готовність до співпраці. Так й існують протилежні відчуття, які навпаки, погіршуються взаємодією між людьми та роз'єднують їх. У такому випадку одна група є неприйнятною для іншої та через це бажання до співпраці не виникає.

Л. Руденко та С. Харченко вказували, що саме спілкування, як обмін інформацією, як взаємодія між різними індивідами, групами індивідів виконує функції об'єднання та їх розвитку, що дозволяє тлумачити спілкування одночасно як реальність суспільних відносин, так і як реальність міжособистісних відносин. Тобто міжособистісні відносини необхідні для взаємодії різного характеру між людьми. Через це, у випадку позитивного, або негативного відношення одного індивіда до іншого, або однієї групи до іншої, взаємодія існує у специфічній формі. У таких випадках процес взаємодії неминуче відбувається, навіть якщо люди та/або соціальні групи є протиставленими.

Л. Руденко зазначала, що міжособистісним відносинам, як суб'єктно-суб'єктним зв'язкам, характерна постійна, так або інакше, взаємність і мінливість. Відповідно, це обумовлюється активністю у взаємодії з обох сторін. Тому міжособистісні відносини реалізуються саме через взаємодію [1].

Взаємодія це конструкт, який складається з: взаємовідносин, які бувають як конструктивними, так і деструктивними залежно від задоволеності потреб сторін взаємодії; взаємодопомоги, як сприяння однієї сторони іншій; взаєморозуміння, яке вказує на рівень узгодженості між сторонами, які взаємодіють. Кожний з цих конструктів вказує нам на емоційну складову у міжособистісних відносинах. Ця емоційна складова відображає емоційні стани сторін взаємодії, які виникають при процесі взаємодії.

Тобто конструктивність чи деструктивність міжособистісних відносин залежить від досягнення між сторонами узгодженості в процесі взаємодії, від реакцій, які закріплюються з допомогою емоцій.

Емоції, які виникають під час процесу взаємодії між людьми відбуваються за лічені секунди, відповідно відбувається і велика кількість змін: в емоційних сигналах на обличчі та в голосі; в діяльності вегетативної нервової системи, яка регулює наше тіло; згадуються відповідні спогади та очікування; у тому, як ми інтерпретуємо те, що відбувається всередині нас і у навколишньому світі. Ці зміни є мимовільними. Р. Зайонц називав такі зміни неминучими й такими, які ми контролювати не можемо, це природна реакція нашого організму [18].

Так, С. Томкінс запропонував поняття "афективна програма" для позначення успадкованого центрального механізму, який керує емоційною поведінкою людини [19].

Дж. Маєр, своєю чергою, розрізняв відкриті та закриті програми. У закритій програмі нічого не може бути змінено досвідом, тоді як відкрита генетична програма допускає онтогенетичний вплив. Людські програми афектів Дж. Маєр вважав відкритими, так ми, люди, можемо дізнатися, що і як працює у навколишньому світі, а що ні й зберігати цю інформацію саме через емоції таким чином, щоб вона автоматично керувала нашою поведінкою. Програми афектів містять те, що ми вважаємо корисним у нашому власному житті, особливо коли маємо справу із взаємодією з іншими людьми, бо взаємодія з іншими людьми підкріплюється великою кількістю емоційних реакцій. До програм афектів також входять поведінкові патерни, які ми засвоюємо протягом життя, щоб справлятися з різними емоційними тригерами, які можуть збігатися з попередньо встановленими афективними програмами, або зовсім відрізнятися від них, які також діють автоматично, після того, як ми їх засвоїли [20].

Афективні програми, якщо активізувалися, будуть діяти до кінця, тобто їх не можна перервати. Тривалість безперервності змін, спричинених афективними програмами, залежить від конкретної системи емоційного реагування. Наприклад, П. Екман казав, що для міміки та імпульсів, які спонукають до дії, потрібно менше

секунди. Такий висновок П. Екман зробив на основі спостережень за тим, як швидко люди можуть стерти вираз зі свого обличчя, зменшити тривалість прояву емоційної реакції, або замаскувати один вираз обличчя іншим виразом. Також, П. Екман зазначав, що зміни в нашому диханні, потовиділенні та серцевій діяльності мають більш тривалий часовий проміжок, деякі з них розтягуються до 10, або 15 секунд тощо [4].

Емоції рідко виникають поодинокі, або в чистому вигляді. Те, на що людина реагує в навколишньому середовищі, часто швидко змінюється, те, що людина пам'ятає й уявляє про об'єкт, явище, ситуацію, також може змінюватися. Змінюється сама оцінка і людина може відчувати вплив на вплив. Так, люди відчують потік емоційних реакцій і не всі вони однакові, часом емоція може бути розділена кількома секундами перед проявом іншої емоції. Так що, деякі початкові емоційні реакції закінчуються до того, як починаються нові, а іноді емоції комбінуються одна з одною.

Нові емоційні реакції людини постійно набуваються протягом життя, додаючись до попередньо надбаних емоційних реакцій. Ця особливість наших афективних програм дозволяє нам адаптуватися до будь-яких обставин, серед яких ми перебуваємо. Саме тому наші емоційні реакції пов'язані не лише з нашим еволюційним минулим, філогенезом, але й з нашим особистим минулим і сьогоденням, онтогенезом. Філогенез впливає на онтогенез і навпаки.

Емоції у міжособистісній відносинах відображають реакції на реальне, очікуване, минуле та/або уявне щодо самих відносин. Емоцій є інструментом підкріплення нашого світосприйняття, емоції формують і підтримують сприйняття міжособистісних відносин.

Базові емоції еволюціонували для вирішення фундаментальних життєвих завдань, вони можуть не лише надавати інформацію через мимовільне вираження того, що відбувається навколо, але також можуть проектувати фізіологічні зміни, які підготовлює організм до певної реакції у певній ситуації.

П. Екман надав такі приклади того, як емоції викликають зміни в нашій фізіології:

- Під час відчуття щастя вивільняється значна кількість окситоцину, серотоніну, що збільшує доступну енергію та послаблює вплив негативних емоцій, які в іншому випадку виснажували б ресурси нашого організму.
- Під час відчуття злості збільшується приплив крові до рук і кистей, що узгоджується з аргументом про те, що ми філогенетично підготовлені до боротьби.
- Під час відчуття страху кровотік перенаправляється з рук і кистей у ноги та ступні, тут організм заздалегідь і майже одразу готує нас до втечі.
- При відчутті здивування брови піднімаються, а повітря швидко вдихається, збільшуючи нашу здатність реагувати на раптовий і невідомий подразник. П. Екман зазначав, що здивування має найшвидший прояв серед усіх емоцій, це дозволяє іншим, більш відповідним емоціям втрутитися та замінити реакцію на необхідну.
- Відчуття огиди викликає блювотний рефлекс і обмежує доступ повітря до наших нюхових рецепторів, а те, що потрапило всередину, виходить назовні [17].

Таким чином досвід зі спілкуванням, взаємодії може підкріплюватися емоціями, фізіологічними реакціями, які безпосередньо можуть впливати на міжособистісні відносини. Реакції можуть як бути сталими, так і змінюватися. Але цікавіше дізнатися яким чином вони будуть впливати на відносини. Можливих сценаріїв розвитку міжособистісних відносин при різних ситуаціях та факторах безліч, особливо коли ми живемо у напружених обставинах, при яких ми можемо емоційно вибухнути лише від одного триггеру. Враховуючи особистісний фактор, що у людей у цей важкий час може бути ще більше травм, більше турбот ніж зазвичай, це може впливати на неможливість виконувати свої зобов'язання, через що зростає стрес, напруження і т. п. При взаємодії негатив має властивість накопичувати й це перешкоджає міжособистісним відносинам. Негативне забарвлення емоцій, яке підкріплює наше сприйняття взаємодії з людьми, групою людей може переходити у позитивне, так і навпаки з позитивного у негативне. Емоції є одними з головних механізмів адаптації людей до подразників у навколишньому середовищу, що

дозволяє захистити психіку.

Отже, міжособистісні відносини - комунікаційні зв'язки між людьми, які виникають напряду чи опосередковано через їх діяльність. Ці відносини охоплюють взаємодію між двома, або більше особистостями у їх соціальному середовищі й залежать від характерів та інших психологічних особливостей учасників процесу взаємодії. Такі відносини формуються через спільну діяльність і взаємодію, яка передбачає певні орієнтації, очікування, установки, стереотипи та інші фактори, які визначають, як люди сприймають і оцінюють один одного.

Емоційний аспект у міжособистісних відносинах відіграє ключову роль. Емоції, відчуття та афекти є важливими компонентами, які впливають на взаємодію між людьми. Емоції можуть як сприяти покращенню взаємодії, об'єднуючи людей, так і погіршувати її, роз'єднуючи їх. Позитивні емоції сприяють співпраці, тоді як негативні можуть зменшувати бажання до співпраці.

Емоції, які виникають під час міжособистісних відносин, задіюються миттєво і супроводжуються змінами у виразі обличчя, голосі, діяльності вегетативної нервової системи, а також впливають на згадування відповідних спогадів і очікувань щодо самих відносин. Ці зміни є мимовільними і неконтрольованими.

Так, емоційні реакції є результатом афективних програм, які керують емоційною поведінкою людини. Відкриті афективні програми можуть змінюватися під впливом досвіду, дозволяючи людині адаптуватись до нових ситуацій та взаємодій. Афективні програми містять інформацію, яка автоматично керує нашою реакцією, поведінкою, особливо при взаємодії з іншими людьми.

Висновки до першого розділу

1. З'ясовано, що базові емоції - це фундаментальні та універсальні реакції, які виникають у відповідь на ключові аспекти людського досвіду, на сукупність стимулів, які впливали на наш вид протягом десятків тисяч поколінь. Більшою мірою базові емоції формуються під час філогенезу і меншою під час онтогенезу, тому проявляються базові емоції у різних культурах та у різних людей у вигляді унікальних, але виразних впізнаваних формах. На основі базових емоцій існують відповідні групи емоцій, наприклад, група емоцій

щастя, група емоцій злості й т. п., у які входять відповідні щодо прояву дискретні емоції. А дискретні емоції - це автоматичні реакції на універсальні, культурно-специфічні та індивідуально-специфічні події. Зазвичай дискретні емоції виявляються більш складними та контекстуалізованими, ніж базові емоції, оскільки вони відображають індивідуальний досвід та соціокультурні впливи, тобто формуються здебільшого саме в онтогенезі, тому вони можуть проявлятися унікальними способами залежними від культурних та індивідуальних впливів.

2. З'ясовано, що міжособистісні відносини - це соціально-психологічні зв'язки між людьми, або групами людей, які виникають напряду, або опосередковано через їх діяльність. Міжособистісні відносини залежать від особистісних характеристик учасників взаємодії та охоплюють емоції, очікування та систему орієнтацій. Емоції мають ключову роль у формуванні та розвитку міжособистісних відносин, впливаючи на сприйняття, оцінку та реакції учасників на взаємодію при міжособистісних відносинах. Взаємодія між людьми відбувається через спільну діяльність, а конструктивність чи деструктивність відносин залежить від досягнення узгодженості у процесі взаємодії, реакція на яку формується за допомогою емоцій. Емоції, які виникають під час взаємодії, відображаються у фізіологічних сигналах, діяльності нервової системи та інтерпретації подій, відіграючи важливу роль у формуванні характеру та якості міжособистісних відносин.

РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження впливу емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами

2.1. Мета та завдання дослідження

Розглянувши психологічну наукову літературу щодо теми емоції та теми міжособистісні відносини, ми сформуваємо наступну концептуальну частину нашого експериментального дослідження.

Об'єкт дослідження: міжособистісні відносини.

Предмет дослідження: вплив емоцій на міжособистісні відносини.

Мета дослідження: визначити взаємозв'язок емоцій і міжособистісних відносин учасників навчальної взаємодії “викладач-студент”.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати базові теоретичні підходи до вивчення теми емоції та теми міжособистісні відносини.
2. Визначити взаємозв'язок між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів.
3. Дослідити взаємозв'язок між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у викладачів.
4. Встановити вплив емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами.

Гіпотеза дослідження: існує прямий зв'язок між актуальними емоційними переживаннями особистості та її міжособистісною поведінкою у навчальній взаємодії “викладач-студент”.

2.2. Соціально-демографічна характеристика вибірки

У дослідженні впливу емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами взяли участь загалом 50 осіб, з яких 25 студентів та 25 викладачів ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серед них 38 досліджуваних жіночої статі та 12 досліджуваних чоловічої статі. У вибірку з 25 студентів, віком від 20 до 21 року, входять: 15 студентів з факультету психології, 10 з факультету соціології та 5 з факультету філософії. У вибірку з 25 викладачів, віком від 23 до 65 років, входять: 15 викладачів з факультету психології, 10 з факультету соціології та 5 з факультету філософії.

Так досліджувані студенти складають 50% від загальної вибірки, відповідно, досліджувані викладачі складають 50% від загальної вибірки.

Рисунок 2.2. - Розподіл експериментальної вибірки серед студентів і викладачів

Всі досліджувані надали письмову (електронну) згоду та добровільно погодились взяти участь у дослідженні.

2.3. Процедура та методи дослідження

Для зручнішого опитування, дослідження проводилося з використанням Google-форми, попередньо в описі Google-форми було зазначено, що дослідження проводиться саме у контексті навчальної діяльності у вищих навчальних закладах. Наше дослідження проходило у декілька етапів:

На першому етапі використовувалась авторська анкета з метою оцінки студентами та викладачами поточної взаємодії “викладач-студент” під час навчального процесу. Анкета складається з 4 питань закритого типу, тобто із попередньо запропонованим вибором. Перше питання було спрямоване на оцінку “реальної” (та яка зараз відбувається) взаємодії. Друге питання направлене на оцінку “ідеальної” (та яка могла б відбуватися) взаємодії. Третє питання спрямоване на

оцінку загальної “реальної” взаємодії загалом з оточуючими людьми. Та останнє, четверте питання було направлене на визначення самопочуття досліджуваних на момент проходження тесту. Формування питань анкети базувалося на теоретичному аналізі особливостей міжособистісних відносин та особливості емоційних переживань. Повний варіант анкети наданий у Додатку А.

На другому етапі дослідження використовувалася шкала диференціальних емоцій (К. Ізард), яка спрямована на дослідження 10 базових емоцій: щастя, злість, сум, відраза, страх, огида, сором, провина, здивування та інтерес. За отриманими даними можна оцінити поточні емоційні переживання досліджуваних у конкретній діяльнісній та/або професійній ситуації, у нашому випадку в навчальній діяльності. Таким чином можна ще визначити компоненти регуляції діяльності та особливості мотивації досліджуваних. Методика має 30 монополярних шкал, із закритими відповідями, по 3 шкали на 1 емоцію, у яких досліджуваним пропонується оцінити міру вираженості емоційних переживань за 5 бальною шкалою, самі шкали представлені у вигляді прикметників, які відповідають тонам відповідних емоцій. У висновку визначається: індекс позитивних емоцій (ІПЕ) (складається зі шкал інтересу, щастя та здивування) - міра позитивного сприйняття актуальної ситуації; індекс гострих негативних емоцій (ІГНЕ) (складається зі шкал суму, злісті, огиди та презирства) - міра негативного сприйняття актуальної ситуації; індекс тривожно-депресивних емоцій (ІТДЕ) (складається зі шкал страху, сорому та провини) - міра стійких індивідуальних емоційних переживань тривожно-депресивного характеру, які вказують на суб'єктивне сприйняття поточної ситуації. Оцінка міри прояву емоційних переживань варіюється у наступних межах: для ІПЕ слабка до 19 балів, помірна від 20 до 28, помірна від 29 до 36, сильна більше 36; для ІГНЕ слабка до 14 балів, помірна від 15 до 24, помірна від 25 до 32, сильна більше 32; для ІТДЕ слабка до 11 балів, помірна від 12 до 20, помірна від 21 до 30, сильна більше 30.

На третьому етапі використовувався тест “Діагностика міжособистісних стосунків” (Т. Лірі) призначений для визначення стилю міжособистісної поведінки та її особливостей. Т. Лірі виділив 8 октантів, які характеризують міжособистісну

взаємодію, відповідно до виділених ним типів міжособистісної поведінки: 1 - авторитарний - від міри вираженості вказує на впевненість у собі, наполегливість, домінантність, енергійність, владність та деспотичність; 2 - незалежний-домінуючий - від міри вираженості вказує на впевненість, незалежність, нарцисичність, зверхність, самовдоволення та прагматичність; 3 - агресивний - від міри вираженості вказує на впертість, наполегливість, вимогливість, прямолінійність, жорстокість та вороже ставлення до інших; 4 - недовірливий-скептичний - від міри вираженості вказує на реалістичність, критичність, схильність до критицизму, недовірливість, відчуженість та образливість; 5 - покірний-сором'язливий - від міри вираженості вказує на скромність, нерішучість, сором'язливість, покірливість та схильність до самоприниження; 6 - заздрісний - від міри вираженості вказує на конформність, м'якість, слухняність, боязливість, невпевненість у собі та тривожність; 7 - співпрацюючий - від міри вираженості вказує на схильність до співробітництва, компромісність, приязність та орієнтацію на позитивне визнання; 8 - альтруїстичний - від міри вираженості вказує на відповідальність, делікатність, гіпервідповідальність та жертвенність. Так, тест складається зі 128 закритих питань, по 16 запитань на 1 октант. Оцінка міри прояву міжособистісної поведінки варіюється у наступних межах: від 0 до 7-8 слабка, або помірна вираженість у залежності від октантів; від 9 до 12 помірна вираженість; від 13 сильна вираженість.

Як було зазначено у пункті 1.2, стосунки та відносини є синонімічними поняттями, але термін “стосунки” вживається більше у контексті особистих зв'язків, а термін “відносини” у контексті соціальних зв'язків. Тому ми обрали саме термін “відносини”, через більш коректний і офіційний характер, який краще характеризує взаємодію між студентами та викладачами.

На четвертому і останньому етапі для пояснення та опису впливу емоцій на міжособистісні відносини між обох груп використовувався дескриптивний аналіз. А для встановлення взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів та викладачів було використано аналіз середніх показників та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Коефіцієнт Спірмена належить до непараметричних показників зв'язку між змінними, які вимірюються у

ранговій шкалі. При розрахунках даного коефіцієнту не потрібно ніяких припущень про характер розподілу ознак у генеральній сукупності. Коефіцієнт визначає ступінь тісноти зв'язку порядкових ознак, які в цьому випадку є рангами порівнюваних величин. Величина коефіцієнта лінійної кореляції Спірмена лежить в інтервалі від +1 до -1. Коефіцієнт може бути негативним, характеризуючи направленість зв'язку між двома ознаками, які вимірюються в ранговій шкалі.

2.4. Контент-аналіз анкети

За результатами нашого анкетування студентів та викладачів було проведено аналіз відповідей. Відповіді на анкету надані у Додатку Б та Додатку В.

Рисунок 2.4. - Відповіді студентів та викладачів на питання “Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час взаємодії/комунікації з викладачем/студентом?”

Згідно з відповідями на перше питання анкети, викладачі та студенти переважно відчувають інтерес при взаємодії один з одним, викладачі у трохи більшій мірі, в порівнянні зі студентами. Так, відчуття інтересу при взаємодії зі студентами обрали 25 викладачів з 25 опитаних, а відчуття інтересу при взаємодії з викладачами обрали 19 студентів з 25 опитаних. У студентів такі результати можливі через мотивацію до навчання, до отримання нових знань, задля яких вони й

навчаються у вищому навчальному закладі та які вони можуть отримати через взаємодію саме з викладачами, тобто через навчальну діяльність. Викладачі, своєю чергою, відчують інтерес при взаємодії також через власну спрямованість діяльності - але професійну. При взаємодії зі студентами викладачі можуть здобувати нові знання, або коригувати наявні та ставати більш досвідченими, тим самим особистісно та професійно розвиватися. Через спрямованість на професійну діяльність властиво, що відчуття натхнення матимуть більше викладачі, ніж студенти. Так, відчуття натхнення при взаємодії обрали 11 викладачів, тоді коли відчуття натхнення при взаємодії обрали лише 4 студенти. Таку кількість відповідей обрали все одно менша половина наявної вибірки серед викладачів, що може вказувати на втому від рутинної діяльності викладача при взаємодії зі студентами, на це вказує і 4 обрані відповіді викладачами щодо відчуття щастя при взаємодії. У студентів 4 обрані відповіді відчуття натхнення можливі через виснаженість. На виснаженість студентів вказує ряд інших зібраних даних: 20 студентів обрали відчуття байдужості при взаємодії з викладачами; ніхто зі студентів не обрав відчуття щастя при взаємодії з викладачами. Це можливе через наявні навантаження під кінець навчального року, коли й проводилося опитування, та через термін навчання майже у 4 роки. На підтвердження виснаженості у студентів ще вказують по 8 обраних відповідей відчуття роздратування та страху, наприклад, переживання щодо іспитів та кваліфікаційних робіт можуть впливати на взаємодію з викладачами. Через ці фактори студенти можуть не відчувати натхнення при взаємодії з викладачами. Загалом студенти відчують більш негативний емоційний тон при взаємодії у порівнянні з викладачами, які відчують більш позитивний емоційний тон, що обрали 4 відповіді відчуття суму, 5 байдужості та 2 роздратування (рис. 2.4).

За відповідями на друге питання анкети, можна побачити, що і студенти, і викладачі бажають кращої взаємодії між один одним під час навчального процесу, яка буде підвищувати відчуття інтересу, натхнення та щастя. Так студенти обрали 24 відповіді відчуття інтересу при бажаній взаємодії з викладачами, 18 відповідей відчуття натхнення та 12 відповідей відчуття щастя. А викладачі обрали 20 відповідей відчуття інтересу при бажаній взаємодії зі студентами, 23 відповіді

відчуття натхнення та 13 відповідей відчуття щастя. Кількість обраних відповідей щодо відчуття інтересу при взаємодії з викладачем у студентів вказує на спрямованість діяльності, навчальної діяльності, а саме яке відчуття необхідне більше для підкріплення діяльності. Тобто відчуття інтересу необхідне для підкріплення взаємодії студента з викладачем під час навчального процесу. Так і у викладачів, але через професійну діяльність направлену на взаємодію зі студентами під час навчального процесу, їм більш необхідне підкріплення у вигляді відчуття натхнення (рис. 2.4.1).

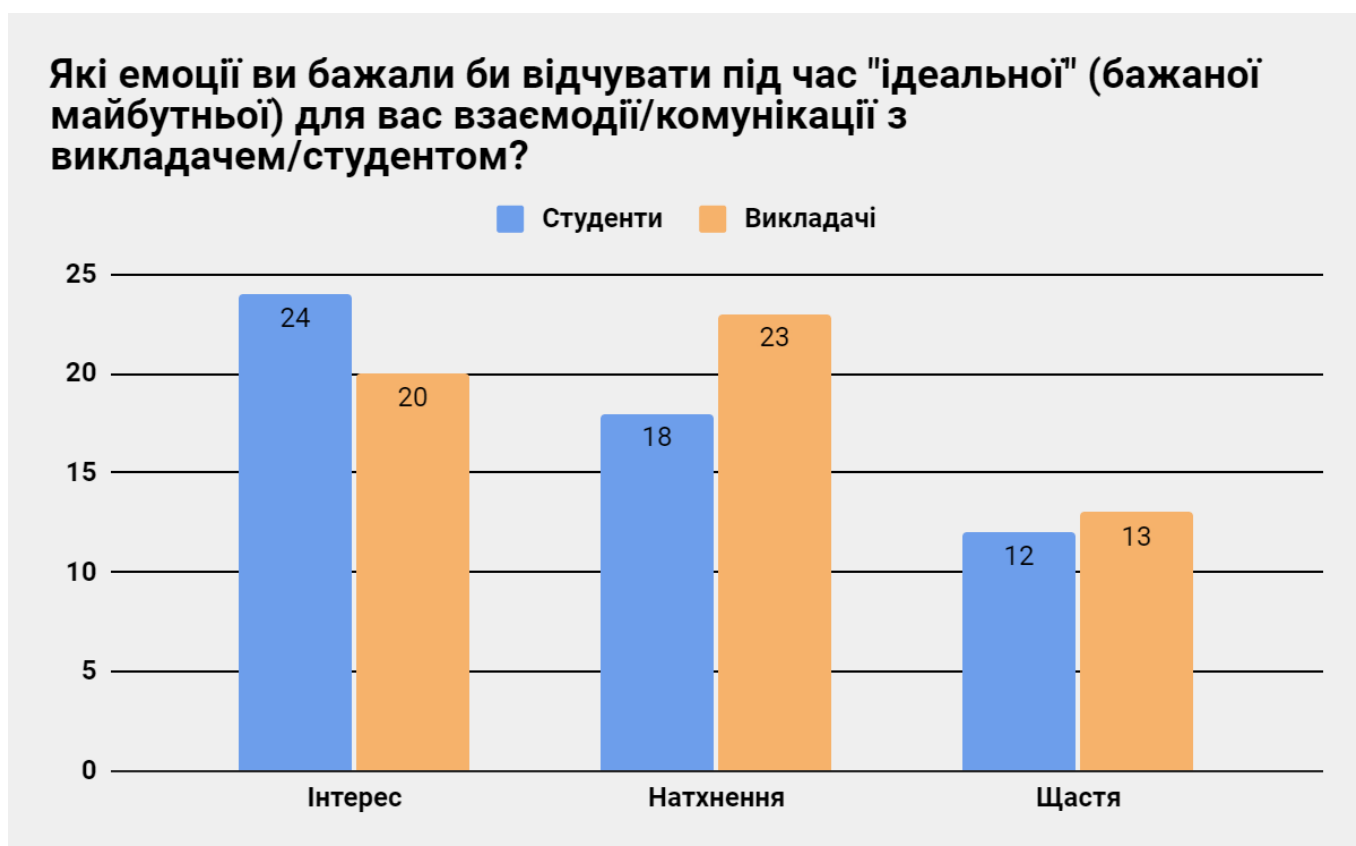

Рисунок 2.4.1. - Відповіді студентів та викладачів на питання “Які емоції ви бажали би відчувати під час “ідеальної” (бажаної майбутньої) для вас взаємодії/комунікації з викладачем/студентом?”

Відповіді студентів та викладачів на третє питання дозволяють підтвердити частину припущень, які були запропоновані під час аналізу першого та другого питання - виснаженість студентів під час взаємодії з викладачами та необхідність підкріплення діяльності у викладачів. На підтвердження щодо виснаженості студентів при взаємодії з викладачем вказують обрані 14 відповідей відчуття

байдужості при взаємодії з оточуючими, тобто студенти байдужі не тільки при взаємодії з викладачами, що і вказує на їх загальну виснаженість. Далі студенти обрали 21 відповідь відчуття інтересу, більше ніж під час “реальної” взаємодії з викладачами, 9 відповідей відчуття роздратування та 17 відповідей відчуття щастя, що набагато більше ніж при наявній взаємодії з викладачами. Також студенти обрали 5 відповідей відчуття натхнення, 5 відповідей відчуття суму та 1 відповідь відчуття страху. На підтвердження твердження щодо необхідності підкріплення діяльності у викладачів вказують 5 обраних відповідей відчуття натхнення при взаємодії з оточуючими, коли під час наявної професійної діяльності направленої на студентів 11 викладачів обрали відчуття натхнення, а бажає відчувати натхнення 23 викладачі. Це підтверджує важливість відчуття натхнення для викладачів як підкріплюючий діяльність фактор. А також, викладачі обрали 25 відповідей відчуття інтересу, 11 щастя, 2 суму та 1 байдужості (рис. 2.4.2).

Рисунок 2.4.2. - Відповіді студентів та викладачів на питання “Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час “реальної” (та яка зараз) для вас взаємодії/комунікації з оточуючими людьми?”

Четверте й останнє питання направлене на самопочуття досліджуваних. Так 11 викладачів і 8 студентів відповіли, що почувають себе добре, а інші 14 викладачів і 17 студентів відповіли, що почувають себе задовільно. Це загалом вказує на стабільно-позитивний стан досліджуваних на момент проходження опитування (рис. 2.4.3).

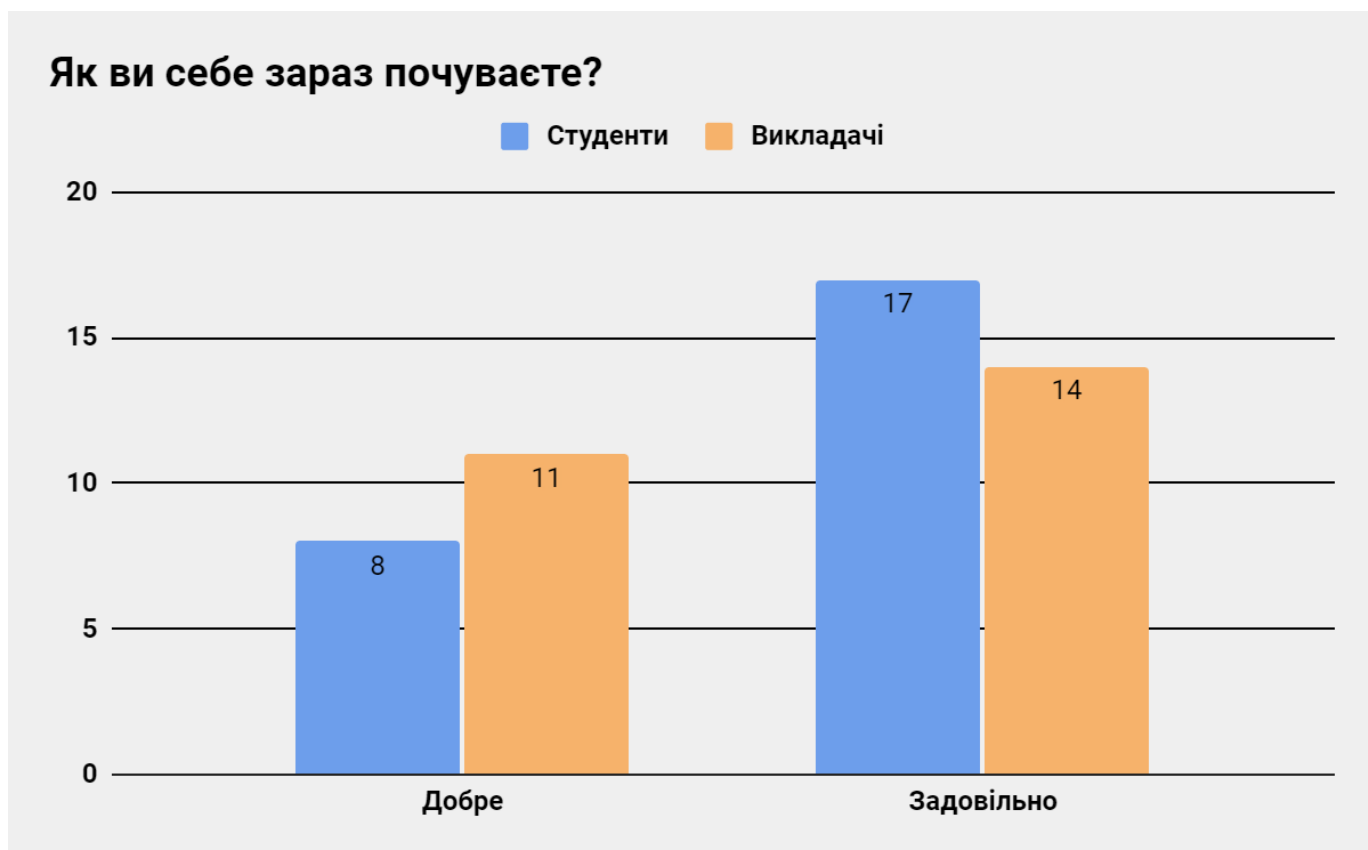

Рисунок 2.4.3. - Відповіді студентів та викладачів на питання “Як ви себе зараз почуваєте?”

2.5. Аналіз поточних емоційних переживань у студентів та викладачів

За результатами опитування студентів та викладачів за методикою “Шкала диференціальних емоцій” К. Ізарда, було проведено аналіз та інтерпретацію наданих відповідей.

Аналізуючи поточні емоційні переживання досліджуваних, можна побачити, що у порівнянні з викладачами, студентам більш характерні гострі негативні емоції (ІГНЕ) - середній бал яких 21,92, до яких входять групи емоцій суму, злісті, огиди й презирства, та тривожно-депресивні емоції (ІТДЕ) - середній бал яких 17,28, до яких відносять групи емоцій страху, сорому і провини. Це може свідчити про помірне

негативне та помірно тривожно-депресивне емоційне забарвлення сприйняття поточних реалій, у яких перебувають студенти, це може знову ж вказувати на психологічну виснаженість студентів, яка впливає і на процес взаємодії з викладачами. У трохи меншій мірі студентам, ніж викладачам, але все ж у переважаючій, характерний помірний прояв і позитивних емоцій (ІПЕ) - 23,36, до яких входять групи емоцій інтересу, щастя та здивування. Тобто негативні та тривожно-депресивні емоції не переважають у прояві студентів позитивних емоцій під час їх діяльності, але такі результати знову ж вказують на виснаженість студентів, про яку ми говорили й в минулому пункті, яка може впливати на діяльність студентів. Викладачам характерний помірний прояв негативних (ІГНЕ - 19,36) та тривожно-депресивних емоцій (ІТДЕ - 13,92), але меншою мірою ніж студентам. Це може вказувати не на виснаженість, але на втому викладачів від теперішньої рутинної діяльності, що є підтвердженням тверджень у минулому пункті. І як було зазначено, у викладачів трохи більший помірний прояв позитивних емоцій (ІПЕ - 24,44), ніж у студентів. У перспективі міжособистісних відносин це може означати менший вплив негативних та тривожно-депресивних емоцій на взаємодію з боку викладачів і більший з боку студентів (рис. 2.5).

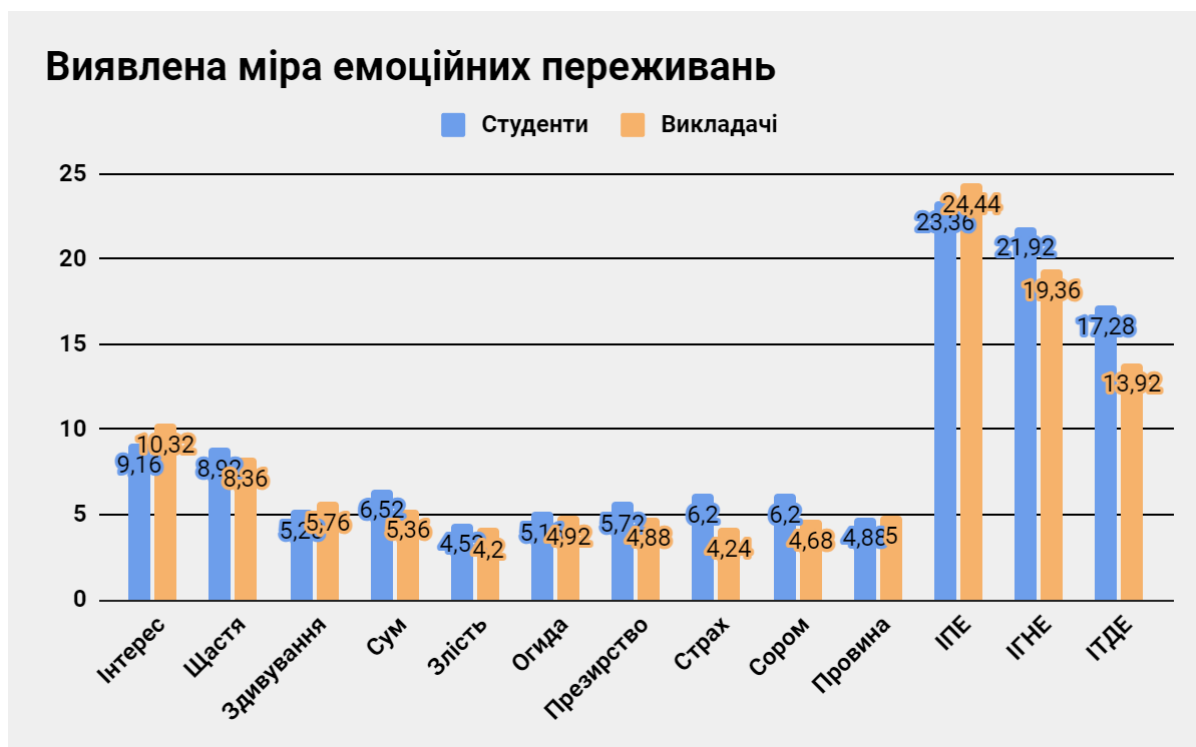

Рисунок 2.5. - Виявлені міри емоційних переживань у студентів та викладачів

2.6. Аналіз міжособистісної поведінки у студентів та викладачів

За результатами опитування студентів та викладачів за тестом “Діагностика міжособистісних стосунків” Т. Лірі, було проведено аналіз та інтерпретацію наданих відповідей.

Аналізуючи міжособистісну поведінку у студентів та викладачів, можна сказати за такі характерні обом групам типи міжособистісних відносин: помірна вираженість авторитарного типу, середній бал у студентів - 9,16 та середній бал у викладачів - 9,24; слабка вираженість незалежного типу, середній бал у студентів - 7,36 і середній бал у викладачів - 7,52; слабо виражений агресивний тип, у студентів - 8,32 та у викладачів - 7,68; помірно виражений співпрацюючий тип, у студентів - 7,92 і у викладачів 8,44. Це свідчить про таку характеристику поведінки при взаємодії, що притаманна як студентам, так і викладачам: енергійність, бажання поваги від інших, орієнтованість на власну діяльність, незалежність, впевненість у собі, наполегливість, зі схильністю до співробітництва та компромісів. Але ще через помірну вираженість недовірливого типу (8,28) і покірного типу (7,32) та слабо вираженого заздрісного типу (6,84) студенти більш схильні до недовіри, образливості та замкненості, більш схильні підкорятися ієрархічним установкам, хоч і з можливим супротивом, але комфортні, можуть очікувати допомоги та/або поради при різних ситуаціях під час навчальної діяльності. Своєю чергою через помірно виражений альтруїстичний тип (9,32) викладачі гіпервідповідальні, жертвують власними інтересами, намагаються допомагати іншим та активні стосовно інших. Це може сприяти ряду очікувань від студентів та викладачів, наприклад, студенти очікують менторського ставлення від викладачів, або викладачі очікують належного ставлення до обов’язків студентів, які, якщо справдяться розвиватимуть позитивний напрямок відносин, або якщо не справдяться будуть розвивати негативний напрямок відносин. При цьому викладачі часто готові йти назустріч студентам, що може виправляти наявні тенденції у міжособистісних відносинах і навпаки, студенти назустріч викладачам. Загалом студентам притаманна пасивність і конформізм, а викладачам активність і альтруїзм (рис. 2.6).

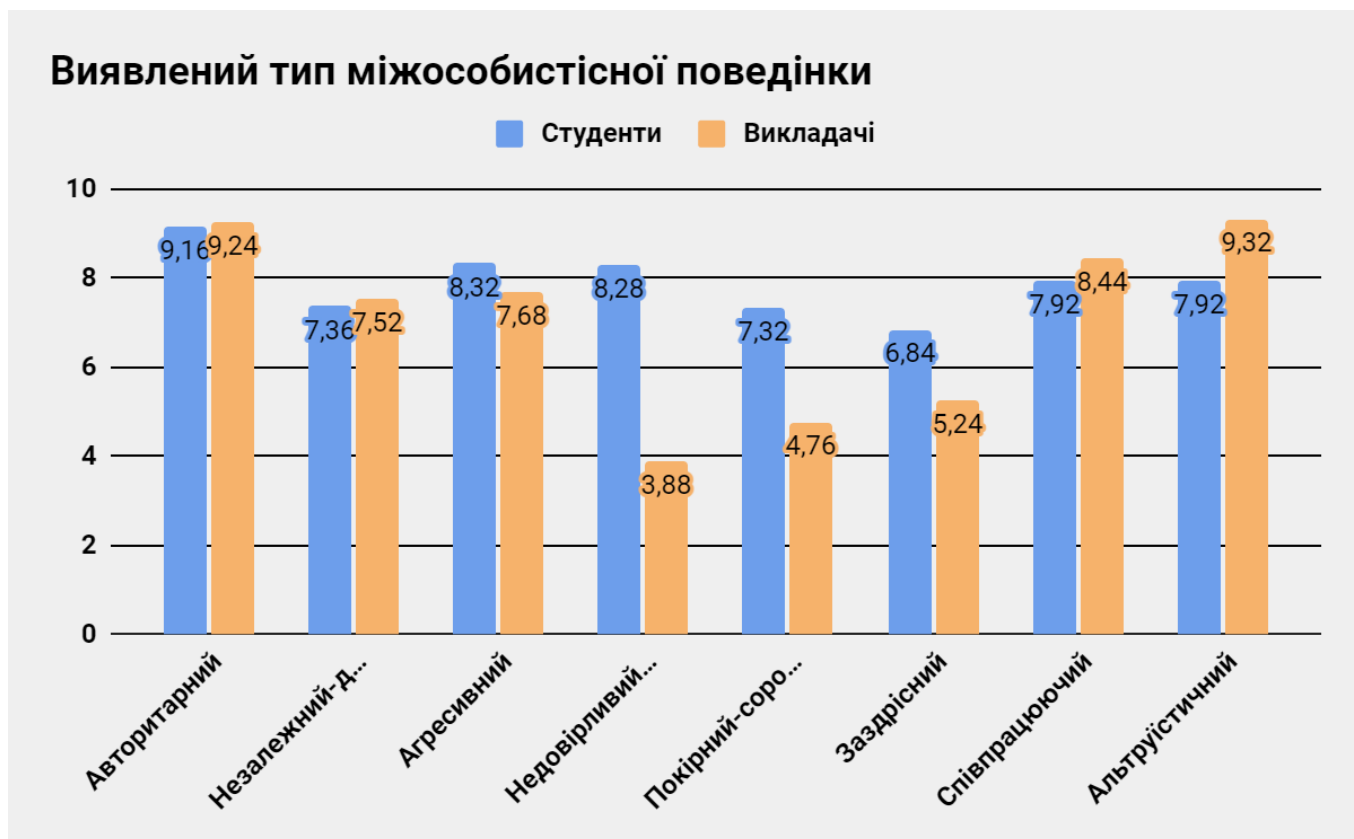

Рисунок 2.6. - Виявлені типи міжособистісної поведінки у студентів та викладачів

2.7. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів

Для виявлення взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів був використаний коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Результати кореляційного аналізу представлені у таблиці 2.7.

За даними таблиці, у групі студентів встановлені сильно виражені кореляційні зв'язки між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою (табл. 2.7).

На значущому рівні додатньо корелюють:

- показник поточних переживань “Щастя” та показник міжособистісної поведінки “Незалежний-домінуючий” ($r = 0,454$, $p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “Презирство” та показник міжособистісної поведінки “Незалежний-домінуючий” ($r = 0,456$, $p \leq 0,05$);

- показник поточних переживань “Страх” та показники міжособистісної поведінки “Недовірливий-скептичний” ($r = 0,527, p \leq 0,01$), “Покірний-сором’язливий” ($r = 0,419, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “Сором” та показники міжособистісної поведінки “Недовірливий-скептичний” ($r = 0,449, p \leq 0,05$), “Покірний-сором’язливий” ($r = 0,757, p \leq 0,01$), “Заздрісний” ($r = 0,472, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “ІПЕ” та показники міжособистісної поведінки “Авторитарний” ($r = 0,409, p \leq 0,05$), “Незалежний-домінуючий” ($r = 0,626, p \leq 0,01$);
- показник поточних переживань “ІТДЕ” та показники міжособистісної поведінки “Недовірливий-скептичний” ($r = 0,498, p \leq 0,05$), “Покірний-сором’язливий” ($r = 0,467, p \leq 0,05$).

На значущому рівні від’ємно корелюють:

- показник поточних переживань “Інтерес” та показники міжособистісної поведінки “Співпрацюючий” ($r = -0,441, p \leq 0,05$), “Альтруїстичний” ($r = -0,530, p \leq 0,01$);
- показник поточних переживань “Злість” та показник міжособистісної поведінки “Співпрацюючий” ($r = -0,427, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “Огида” та показник міжособистісної поведінки “Альтруїстичний” ($r = -0,555, p \leq 0,01$);
- показник поточних переживань “Презирство” та показник міжособистісної поведінки “Альтруїстичний” ($r = -0,411, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “Сором” та показники міжособистісної поведінки “Авторитарний” ($r = -0,493, p \leq 0,05$), “Незалежний-домінуючий” ($r = -0,435, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “ІГНЕ” та показник міжособистісної поведінки “Альтруїстичний” ($r = -0,448, p \leq 0,05$).

Нижче представлена Таблиця 2.7 з усіма описаними вище кореляційними зв’язками.

Таблиця 2.7

Взаємозв'язки між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів (r)

	Автори тарний	Незал-домін.	Агресивний	Недов.-скепт.	Покір.-сором.	Заздрісний	Співпрац.	Альтруїст.
Інтерес	0,191	0,276	0,111	-0,09	-0,061	0,141	-,441*	-,530**
Щастя	0,215	,454*	-0,077	0,029	0,162	0,386	0,168	0,054
Здивування	0,171	0,09	-0,095	-0,024	-0,226	-0,305	-0,22	-0,081
Сум	0,105	0,235	0,309	0,015	-0,182	-0,378	-0,201	-0,016
Злість	0,275	0,058	0,385	0,084	-0,192	-0,359	-,427*	-0,372
Огида	0,071	0,198	0,248	-0,208	-0,112	-0,107	-0,313	-,555**
Презирство	0,128	,456*	-0,008	0,146	0,119	-0,019	-0,309	-,411*
Страх	-0,273	-0,16	0,256	,527**	,419*	0,184	0,253	0,071
Сором	-,493*	-,435*	-0,006	,449*	,757**	,472*	0,261	-0,069
Провина	-0,131	-0,167	-0,221	0,328	-0,014	-0,142	0,254	0,215
ШЕ	,409*	,626**	0,017	-0,077	-0,167	0,114	-0,293	-0,351
ІГНЕ	0,135	0,376	0,386	0,079	-0,052	-0,212	-0,376	-,448*
ІТДЕ	-0,335	-0,283	0,11	,498*	,467*	0,239	0,351	0,107

Примітка: * - $p \leq 0,05$, ** - $p \leq 0,01$

Зміст описаних кореляційних зв'язків свідчить про наступне:

Зі збільшенням міри щастя збільшується прояв егоїстичності у міжособистісній поведінці. Такий зв'язок може свідчити про те, що студенти, які відчують більше щастя, можуть бути більш схильними до егоцентризму при взаємодії з іншими учасниками навчальної діяльності.

Зі збільшенням міри презирства також збільшується прояв егоїстичності в міжособистісній поведінці. Такий зв'язок може вказувати на те, що студенти, які відчують більше презирства, можуть мати більш виражені тенденції до егоцентризму, або можуть бути неуважними до потреб інших у міжособистісній взаємодії.

Зі збільшенням міри страху збільшується прояв підозрілості та схильності підкорюватися у міжособистісній поведінці. Це може свідчити про те, що студент, який відчуває більше страху, може бути більш обережним у взаємодії з іншими

учасниками навчальної діяльності. Така реакція може бути обумовлена бажанням захистити себе від можливих загроз та/або небезпек, які можуть виникнути від оточуючих. В таких ситуаціях студент може стати більш підозрілим щодо намірів інших та більш схильним до підкорення іншими, як спосіб зменшення ризику для себе.

Зі збільшенням міри сорому збільшується прояв підозрілості, схильності підкорюватися та доброзичливості в міжособистісній поведінці. Відчуття сорому може призвести до збільшення чутливості студента щодо оцінки власної поведінки та взаємодії з іншими, це може спровокувати більшу підозрілість до дій і мотивів інших. Також, студент, який відчуває сором, може також бути більш схильним до підкорення іншими у спробі зберегти своє “обличчя”, або уникнути подальшого відчуття сорому. Одночасно студент може виявляти більшу доброзичливість у спробах врегулювати конфлікти, або відновити гармонію відносин для зменшення відчуття власного дискомфорту.

Зі збільшенням міри позитивних емоцій збільшується прояв авторитарності та егоїстичності в міжособистісній поведінці. Позитивні емоції, такі як щастя, або інтерес, можуть призводити до підвищення впевненості студента у собі та бажання впливати на оточуючих. Це може виявитися у прояві авторитарно-егоцентричного стилю взаємодії, де студент бажає контролювати ситуацію, або рішення, щоб забезпечити задоволення своїх потреб.

Зі збільшенням міри тривожно-депресивних емоцій збільшується прояв підозрілості та схильності підкорювати в міжособистісній поведінці. Студенти, які відчувають тривогу, або певні депресивні стани, часто мають підвищену чутливість до можливих загроз і небезпек. Це може призводити до більшої міри підозрілості у відношенні до інших учасників навчальної діяльності й ситуацій, а також до бажання забезпечити власну безпеку шляхом підкорення та/або контролю над оточуючими.

Зі збільшенням міри інтересу зменшується прояв доброзичливості та альтруїзму в міжособистісній поведінці. Це може бути пов'язано з тим, що збільшений інтерес до певних цілей, проектів, або ідей може зробити студента

більш фокусованим на власних потребах і діяльності, ніж на потребах інших. У таких випадках може зменшуватися бажання виявляти доброзичливість та альтруїзм у відносинах з оточуючими.

Зі збільшенням міри злості зменшується прояв доброзичливості в міжособистісній поведінці. Злість може призводити до зміни емоційного стану студента, роблячи його менш терпимим і сприйнятливим до інших. Студент, який відчуває злість, може бути менш схильним до виявлення доброзичливості та може реагувати більш агресивно, або вороже на поведінку інших учасників навчальної діяльності.

Зі збільшенням міри огиди зменшується прояв альтруїзму в міжособистісній поведінці. Зі збільшенням міри огиди студент може відчувати меншу схильність до виявлення альтруїзму, або безкорисливого ставлення до інших. Студент може бути менш співчутливим, або менш зацікавленим у допомозі іншим, оскільки відчуває негативні емоції до них.

Зі збільшенням міри презирства зменшується прояв альтруїзму в міжособистісній поведінці. Презирство може призвести до відчуття вищості студентом над іншими, що своєю чергою може зменшити бажання допомагати іншим учасникам навчальної діяльності.

Зі збільшенням міри сорому зменшується прояв авторитарності та егоїстичності в міжособистісній поведінці. Зі збільшенням відчуття сорому студент може ставати більш вразливим та чутливим до власних помилок, або недоліків. Це може призвести до зменшення авторитарності студента та егоїстичних схильностей в міжособистісних відносинах.

Зі збільшенням міри гострих негативних емоцій зменшується прояв альтруїзму в міжособистісній поведінці. Зі збільшенням відчуття гострих негативних емоцій, таких як злість, сум, огида тощо, студент може відчувати більше напруги та стресу. Це може призвести до зменшення здатності студента співчувати та виявляти альтруїзм в міжособистісних відносинах.

Таким чином ми й можемо спостерігати взаємозв'язок поточних переживань та міжособистісної поведінки у студентів.

2.8. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у викладачів

Для дослідження взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у викладачів був використаний коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Результати кореляційного аналізу представлені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Взаємозв'язки між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у викладачів (r)

	Автори тарний	Незал-домін.	Агресивний	Недов.-скепт.	Покір.-сором.	Заздрісний	Співпрац.	Альтруїст.
Інтерес	-0,009	0,232	-0,232	0,346	-0,381	0,375	,404*	0,154
Щастя	0,136	-0,097	0,283	,618**	0	0,304	0,007	,461*
Здивування	-0,326	-0,33	-0,271	0,299	-0,114	0,179	0,322	0,267
Сум	-0,176	0,128	0,107	-0,089	0,254	0,309	-0,131	-,412*
Злість	-0,169	-0,076	0,189	0,123	-0,116	0,207	-0,163	-0,377
Огида	0,03	0,15	0,243	0,047	0,28	0,257	-0,125	-0,289
Презирство	-0,028	0,317	0,268	-0,052	0,138	0,262	-0,151	-,537**
Страх	-,532**	-0,075	-0,06	-0,034	-0,28	-0,063	-0,22	-,482*
Сором	-0,202	-0,143	-0,014	0,12	0,288	0,238	-0,041	-0,143
Провина	-0,316	-0,394	0,094	0,276	0,146	0,248	-0,116	0,02
ШЕ	-0,1	-0,129	0,088	,609**	-0,298	0,351	0,235	0,347
ІГНЕ	-0,121	0,187	0,201	-0,097	0,265	0,338	-0,079	-,498*
ІТДЕ	-,413*	-0,213	0,018	0,224	0,113	0,235	-0,132	-0,159

Примітка: * - $p \leq 0,05$, ** - $p \leq 0,01$

За даними таблиці, у групі викладачів встановлені сильно виражені кореляційні зв'язки між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою (табл. 2.8).

На значущому рівні додатньо корелюють:

- показник поточних переживань “Інтерес” та показник міжособистісної поведінки “Співпрацюючий” ($r = 0,404$, $p \leq 0,05$);

- показник поточних переживань “Щастя” та показники міжособистісної поведінки “Недовірливий-скептичний” ($r = 0,618, p \leq 0,01$), “Альтруїстичний” ($r = 0,461, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “ІПЕ” та показник міжособистісної поведінки “Недовірливий-скептичний” ($r = 0,609, p \leq 0,05$);

На значущому рівні від’ємно корелюють:

- показник поточних переживань “Сум” та показник міжособистісної поведінки “Альтруїстичний” ($r = -0,412, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “Презирство” та показник міжособистісної поведінки “Альтруїстичний” ($r = -0,537, p \leq 0,01$);
- показник поточних переживань “Страх” та показники міжособистісної поведінки “Авторитарний” ($r = -0,532, p \leq 0,01$), “Альтруїстичний” ($r = -0,482, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “ІГНЕ” та показник міжособистісної поведінки “Альтруїстичний” ($r = -0,498, p \leq 0,05$);
- показник поточних переживань “ІТДЕ” та показник міжособистісної поведінки “Авторитарний” ($r = -0,413, p \leq 0,05$);

Зміст описаних кореляційних зв’язків свідчить про наступне:

Зі збільшенням міри інтересу збільшується прояв доброзичливості в міжособистісній поведінці. Цей позитивний кореляційний зв'язок вказує на те, що підвищення інтересу у викладача може мати позитивний вплив на соціальну взаємодію і міжособистісні відносини.

Зі збільшенням міри щастя збільшується прояв підозрілості та альтруїзму в міжособистісній поведінці. Це означає, що викладачі, які відчують більше щастя, можуть виявляти більшу готовність допомагати іншим, але одночасно вони також можуть бути більш підозрілі щодо намірів інших.

Зі збільшенням міри позитивних емоцій збільшується прояв підозрілості в міжособистісній поведінці. Це може означати, що викладачі, які відчують більше позитивних емоцій, можуть стати більш обережними або обачливими у відносинах з іншими учасниками навчальної діяльності.

Зі збільшенням міри відчуття суму зменшується прояв альтруїзму в міжособистісній поведінці. Це може вказувати на те, що викладачі, які переживають сум, можуть бути менш схильні до надання безкорисливої допомоги іншим.

Зі збільшенням міри відчуття презирства зменшується прояв альтруїзму в міжособистісній поведінці. Відчуття презирства у викладачів може впливати на сприйняття та взаємодію з іншими людьми, формуючи міжособистісну поведінку. Альтруїстична поведінка, яка полягає в безкорисливій допомозі іншим, може бути меншою у викладачів, які відчувають презирство.

Зі збільшенням міри відчуття страху зменшується прояв доброзичливості та альтруїзму в міжособистісній поведінці. Це може вказувати на те, що викладачі, які переживають відчуття страху, можуть бути менш схильні до надання допомоги та виявлення доброти стосовно інших учасників навчального процесу.

Зі збільшенням міри гострих негативних емоцій зменшується прояв альтруїзму в міжособистісній поведінці. Це може вказувати на те, що викладачі, які переживають негативні емоції, можуть бути менш схильні до допомоги та підтримки інших.

Зі збільшенням міри тривожно-депресивних емоцій зменшується прояв доброзичливості в міжособистісній поведінці. Це може свідчити про те, що викладачі, які перебувають відчують тривожність, сум, можуть бути менш схильні до виявлення позитивних почуттів та підтримки інших учасників навчального процесу.

Так, емоції мають важливу роль у формуванні та підтримці міжособистісних відносин між студентами та викладачами в діаді “викладач-студент”. За наявних результатів дослідження можна виділити декілька ключових аспектів впливу емоцій на міжособистісні відносини.

Коли студенти відчувають такі позитивні емоції як щастя, інтерес, здивування при взаємодії у діаді “викладач-студент” це впливає на відносини у вигляді: підвищення егоцентризму та зменшенні альтруїзму, це відбувається через фокус студентів на навчальній діяльності, що може призводити до зменшення уваги до потреб інших та до зменшення допомоги іншим учасникам навчальної діяльності,

але може призводити і до більшої взаємодії між студентом та іншими учасниками навчального процесу, це може як сприяти відносинам, так і навпаки заважати; підвищення авторитарності, яка проявляється через підвищення впевненості студентів у собі, що своєю чергою може проявлятися у їх більш контролюючій поведінці, через що вони можуть сильніше контролювати й активніше долучатися до навчального процесу, що буде цілком сприяти відносинам. Загалом при відчутті позитивних емоцій студенти активніше взаємодіють з викладачем, активніше приймають участь у навчальному процесі, але при цьому можуть не помічати потреб оточуючих та бути егоцентричними, що може як позитивно сприяти взаємодії, так і часом негативно. А коли студенти відчують такі негативні емоції як презирство, страх, сором, злість, огида при взаємодії у діаді “викладачів-студент” це впливає на відносини у вигляді: лабільності егоцентричності, студенти можуть бути менш схильними до контролю та менш схильними до егоїзму через підвищену вразливість, це буде скоріше заважати міжособистісним відносинам через нестабільність взаємодії; підвищення обережності та підозрілості, а також у схильності підкорюватися, студенти намагаються уникнути можливих загроз, при цьому бути доброзичливими для врегулювання можливих конфліктів і зменшення дискомфорту, це буде заважати міжособистісним відносинам через пасивність зі сторони студентів; зменшення терпимості та збільшенні агресивності у своїй поведінці, студенти можуть бути менш схильними до співчуття та допомоги іншим, така поведінка сприятиме конфліктам, відповідно буде перешкодою міжособистісним відносинам. Так, при відчутті негативних емоцій студенти намагаються захистити себе від наявних подразників при взаємодії з викладачами, студенти можуть бути більш агресивними та чинити опір, або підкорятися, уникати конфліктів, можуть ставати більш пасивними, нерішучими, замкнутими та більш вразливими, що негативно сприятиме взаємодії між студентами та викладачами.

Коли викладачі відчують такі позитивні емоції як щастя, інтерес, здивування при взаємодії у діаді “викладач-студент” це впливає на відносини у вигляді: збільшення інтересу до своєї роботи та студентів, викладачі можуть бути більш доброзичливими та відкритими у взаємодії, це безпосередньо буде сприяти

позитивному підкріплену взаємодії з учасниками навчального процесу; збільшення бажання допомоги іншим, водночас викладачі можуть бути більш обачливими у своїх взаємодіях зі студентами, що також сприятиме позитивному підкріпленню відносин. А коли викладачі відчують такі негативні емоції як презирство, страх, сором, злість, огида це впливає на взаємодію у діаді “викладачів-студент” у вигляді: зменшення схильності до допомоги іншим, що може сприяти холодності, відчуженості у взаємодії зі студентами та негативно впливатиме на міжособистісні відносини; зменшення доброзичливості, що може створювати напруженість у відносинах зі студентами й т. п.

Таким чином, емоції викладачів і студентів значно впливають на міжособистісні відносини у діаді “викладач-студент”. Негативні та позитивні емоції формують сприйняття щодо міжособистісних відносин, яке формує досвід взаємодії, і яке закріплює певні емоційні реакції, стани за міжособистісними відносинами між студентами та викладачами. Так, наприклад, у викладача, який взаємодіє зі студентами, що не готуються до його семінару, закріплюється на взаємодію з ними емоція суму, що призводить до зменшення альтруїзму та доброзичливості, емоція суму буде виникати щоразу при взаємодії з цими студентами майже миттєво, поки досвід взаємодії не зміниться. Або, наприклад, у студентів, які взаємодіють з викладачем, викладання якого дозволяє відчувати емоцію інтересу, закріплюється за взаємодією з ним емоція інтересу, що призводить до збільшення активності на його семінарі й т. п. І це створює теперішні міжособистісні відносини між студентами та викладачами. Негативна, або позитивна оцінка відносин залежить від досвіду, емоційного підкріплення у минулому та теперішньому. Так, гіпотеза дослідження підтверджена, виявлено прямий зв'язок між актуальними емоційними переживаннями особистості та її міжособистісною поведінкою у навчальній взаємодії “викладач-студент”.

Висновки до другого розділу

1. Вибірку склали 50 осіб, з яких 25 студентів та 25 викладачів ХНУ ім. В. Н. Каразіна. У вибірку з 25 студентів, віком від 20 до 21 року, входять: 15 студентів з факультету психології, 10 з факультету соціології та 5 з факультету

філософії. У вибірку з 25 викладачів, віком від 23 до 65 років, входять: 15 викладачів з факультету психології, 10 з факультету соціології та 5 з факультету філософії. Вибірка репрезентативна та відповідає необхідному об'єму.

2. Дослідження кваліфікаційної роботи, яке ми провели, можна поділити на чотири етапи. Перший етап - спрямований на проведення авторської анкети для оцінки студентами та викладачами поточної взаємодії "викладач-студент" під час навчального процесу. Другий етап - спрямований на дослідження поточних емоційних переживань досліджуваних. На третьому етапі були визначені типи та особливості міжособистісних відносин у студентів та викладачів. На четвертому й останньому етапі для пояснення та опису отриманих даних обох груп використовувався дескриптивний аналіз та аналіз середніх показників, а для встановлення взаємозв'язку між поточними емоційними переживаннями та міжособистісною поведінкою у студентів та викладачів використовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.
3. Визначено, що викладачі та студенти здебільшого відчують інтерес при взаємодії один з одним, хоча викладачі виявляють його трохи більше. Це можна пояснити професійною спрямованістю викладачів та навчальною спрямованістю студентів. Однак, значна частина студентів вказує на виснаженість відчуючи байдужість при взаємодії з викладачами. Виснаженість студентів підтверджується їхньою байдужістю не лише до взаємодії з викладачами, але й до інших оточуючих, що вказує на загальну втоми від навчальної діяльності. А викладачі демонструють ознаки втоми від рутинної професійної діяльності, при взаємодії зі студентами, про що свідчить менша кількість тих, хто відчуває натхнення. Студентам необхідне емоційне підкріплення у вигляді відчуття інтересу при взаємодії з викладачами для підтримки навчальної діяльності, а викладачам необхідне емоційне підкріплення у вигляді відчуття натхнення при взаємодії зі студентами для підтримки професійної діяльності. Загальний стан досліджуваних студентів та викладачів є стабільно-позитивним.

4. Визначено, що студенти відчують більш виражені гострі негативні емоції та тривожно-депресивні емоції порівняно з викладачами, що підтверджує минулі твердження про їхню психологічну виснаженість, яка впливає на взаємодію з викладачами. Попри це, у студентів також проявляються більшою мірою за негативні емоції позитивні емоції, хоча їхня міра прояву нижча, ніж у викладачів. Викладачі менш схильні до негативних і тривожно-депресивних емоцій, але результати все одно підтверджують минулі твердження про втому від рутинної професійної діяльності. Позитивні емоції у викладачів виражені більше, ніж у студентів, що може сприяти кращій взаємодії у діаді “викладач-студент”. У контексті міжособистісних відносин, негативні та тривожно-депресивні емоції студентів впливають на взаємодію з викладачами, тоді як викладачі зі своїм більш позитивним емоційним фоном менше піддаються цьому впливу.
5. Визначено, що у міжособистісній поведінці у студентів та викладачів присутня помірна вираженість авторитарного та незалежного типів взаємодії. Викладачі проявляють більшу схильність до альтруїзму, активності та гіпервідповідальності, тоді як студенти частіше проявляють пасивність, конформізм і схильність до підкорення. Обидві групи мають спільні прояви міжособистісної поведінки, такі як енергійність, бажання поваги, впевненість у собі та схильність до співробітництва. Це може створювати ряд очікувань від студентів та викладачів. Відповідність цим очікуванням сприяє позитивному розвитку відносин, тоді як їх невідповідність може призводити до конфліктів та непорозумінь, але загалом викладачі та студенти готові йти назустріч один одному, що може покращувати міжособистісні відносини у діаді “викладач-студент”. Загалом, викладачі проявляють активність і альтруїзм, а студенти пасивність і конформізм, таким чином міжособистісні відносини між студентами та викладачами можуть бути взаємо компенсуючими.
6. З’ясовано, що у студентів відчуття щастя сприяє прояву егоїстичних тенденцій, тобто через те, що студент концентрується на власній навчальній діяльності, він може не помічати потреб інших учасників навчального процесу.

Тоді як відчуття страху може викликати підозрілість та бажання підкорення, така реакція обумовлена бажанням захистити себе від можливих загроз та/або небезпек, які можуть виникнути під час взаємодії з іншими. Також, у студентів, які відчувають сором збільшується доброзичливість та альтруїзм, це можливе через збільшення чутливості студента щодо оцінки власної поведінки та взаємодії з іншими та через спробу врегулювати наявні конфлікти, або відновити гармонію відносин для зменшення відчуття власного дискомфорту. Водночас відчуття злості та огиди зменшує прояв доброзичливості та альтруїзму. А відчуття інтересу, може підштовхнути до прояву у студентів авторитарних та егоїстичних тенденцій у взаємодії, це пов'язано з тим, що збільшений інтерес до певних цілей, проектів, або ідей може зробити студента більш фокусованим на власних потребах і діяльності, ніж на потребах інших, але у висновку це може призвести до активнішої взаємодії між студентом та викладачем.

7. З'ясовано, що у викладачів відчуття інтересу сприяє доброзичливості, тобто підвищення інтересу може мати позитивний вплив на взаємодію і міжособистісні відносини. Також, викладачі, які відчувають щастя, виявляють більшу готовність допомагати іншим учасникам навчального процесу, але при цьому можуть бути також більш підозрілими та обережними у відносинах з іншими. А якщо викладачі відчувають негативні емоції, такі як сум, презирство, страх та інші, то це може зменшувати альтруїзм та доброзичливість в міжособистісній поведінці викладачів. Таким чином емоції є важливим підкріпленням для міжособистісних відносин, емоції фактично визначають напрям взаємодії.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. З'ясовано, що феномен емоції розділяється на два поняття: базові емоції та дискретні емоції. Базові емоції - універсальні реакції на ключові аспекти людського досвіду, формуються переважно під час філогенезу і проявляються у різних культурах у вигляді унікальних, але виразно впізнаваних форм. А дискретні емоції - реакція на універсальні, культурно-специфічні та індивідуально-специфічні події, є більш складними й формуються переважно під час онтогенезу. Також з'ясовано, що міжособистісні відносини - це соціально-психологічні зв'язки, які виникають між людьми чи групами людей через їх діяльність і залежать від особистісних характеристик та емоційних підкріплень учасників. Емоції відіграють ключову роль у формуванні та розвитку міжособистісних відносин, впливаючи на сприйняття, оцінку та реакції людей на взаємодію між один одним.
2. Визначено, що поточні емоційні переживання мають тісний взаємозв'язок з проявом міжособистісної поведінки у студентів. Так, відчуття щастя сприяє прояву егоїстичних тенденцій. А відчуття страху у студента викликає підозрілість та бажання підкорення іншими, відображаючи необхідність створення сприятливого та безпечного середовища. Щобільше, у студентів, які відчують сором, спостерігатися збільшення доброзичливості та альтруїзму, оскільки вони стають більш чутливими до власних дій та спрямовують зусилля на вирішення конфліктів та відновлення гармонії відносин. Але от, відчуття злості та огиди пригнічує доброзичливість та альтруїзм, підкреслюючи важливість розуміння та керування емоціями для покращення міжособистісних відносин і т. п. Позитивні емоції здебільшого сприяють прояву позитивних тенденцій у міжособистісній поведінці студентів і навпаки, негативні емоції сприяють прояву негативних тенденцій у міжособистісній поведінці, або сприяють зменшенню впливу негативних емоцій.
3. Досліджено, що поточні емоційні переживання мають тісний взаємозв'язок з проявом міжособистісної поведінки у викладачів. Так, відчуття інтересу у викладачів може сприяти покращенню взаємодії з іншими учасниками

навчального процесу, у вигляді готовності допомогати. Однак, при цьому, викладачі можуть бути більш підозрілими та обережними у відносинах з оточуючими. З іншого боку, негативні емоції, такі як сум, презирство та страх, у викладачів сприяють зменшенню альтруїзму та доброзичливості у їх міжособистісних відносинах. Емоції мають одну з ключових ролей у формуванні та напрямку взаємодії у викладачів. Як і у студентів, позитивні емоції сприяють прояву позитивних тенденцій у міжособистісній поведінці викладачів і навпаки, негативні емоції сприяють прояву негативних тенденцій у відносинах.

4. Встановлено вплив емоцій на міжособистісні відносини між викладачами та студентами. Негативні та позитивні емоції формують відповідне сприйняття щодо міжособистісних відносин, яке формує досвід взаємодії, і яке закріплює певні емоції, емоційні реакції за міжособистісними відносинами між студентами та викладачами. І це може впливати на теперішні міжособистісні відносини між студентами та викладачами. Негативна, або позитивна оцінка відносин залежить від досвіду, емоційного підкріплення у минулому та теперішньому. І ми можемо стверджувати, що гіпотеза дослідження підтверджена, виявлений прямий зв'язок між актуальними емоційними переживаннями особистості та її міжособистісною поведінкою у навчальній взаємодії “викладач-студент”.

Перспектива подальшого дослідження полягає у визначенні взаємозв'язку емоцій та спрямованості діяльності у студентів та викладачів під час навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Руденко Л. А. Міжособистісні стосунки як чинник соціального становлення особистості // Наукові записки УКУ. 2014. № 4. С.198-207.
2. Харцій О. М., Трач О. О. Дослідження міжособистісних стосунків в студентському колективі // Перспективи та інновації науки (серія “Педагогіка”, серія “Психологія”, серія “Медицина”). 2023. № 15. С. 893-903.
3. Теплинська В. В. Дефініційний аналіз поняття "Міжособистісні стосунки" // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2016. № 6. С. 57-63.
4. Paul E. The nature of emotion: Fundamental questions : D. R. J. New York : Oxford University Press. 1994. 496 p.
5. Trentacosta C. J., Schultz D. Hold Tight: Carroll Izard's Contributions to Translational Research on Emotion Competence // Emotion Review. 2014. Vol. 7, no. 2. P. 136-142.
6. Ekman P. An argument for basic emotions // Cognition and Emotion. 1992. Vol. 6, no. 3-4. С. 169-200.
7. Al-Shawaf L. Human Emotions: An Evolutionary Psychological Perspective et al // Emotion Review. 2015. Vol. 8, no. 2. P. 173-186.
8. Ekman P. Emotions revealed : BMJ. 2004. 328 p.
9. Izard C. E. Forms and Functions of Emotions: Matters of Emotion–Cognition Interactions // Emotion Review. 2011. Vol. 3, no. 4. P. 371-378.
10. Levenson R. W. Basic Emotion Questions // Emotion Review. 2011. Vol. 3, no. 4. P. 379-386.
11. Panksepp J., Watt D. What is Basic about Basic Emotions? Lasting Lessons from Affective Neuroscience // Emotion Review. 2011. Vol. 3, no. 4. P. 387–396.
12. Parkinson B. Emotions are social // British Journal of Psychology. 1996. Vol. 87, no. 4. P. 663-683.
13. Levenson R. W., Ekman P., Friesen W. V. Voluntary Facial Action Generates Emotion-Specific Autonomic Nervous System Activity // Psychophysiology. 1990. Vol. 27, no. 4. P. 363-384.
14. Ekman P. An argument for basic emotions // Cognition and Emotion. 1992. Vol.

6, no. 3-4. P. 169-200.

15. Keltner D. Signs of appeasement: Evidence for the distinct displays of embarrassment, amusement, and shame // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 68, no. 3. P. 441-454.

16. Izard C. E. Basic Emotions, Natural Kinds, Emotion Schemas, and a New Paradigm // *Perspectives on Psychological Science*. 2007. Vol. 2, no. 3. P. 260-280.

17. Ekman P., Cordaro D. What is Meant by Calling Emotions Basic // *Emotion Review*. 2011. Vol. 3, no. 4. P. 364-370.

18. Zajonc R. B. Feeling and thinking: Preferences need no inferences // *American Psychologist*. 1980. Vol. 35, no. 2. P. 151-175.

19. Tomkins S. S., McCarter R. What and Where are the Primary Affects? Some Evidence for a Theory // *Perceptual and Motor Skills*. 1964. Vol. 18, no 1. P. 119-158.

20. Mayer J. D., Caruso D. R., Salovey P. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates // *Emotion Review*. 2016. Vol. 8, no. 4. P. 290-300.

АНОТАЦІЯ

Тема: “Вплив емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами”

Ключові слова: емоції, міжособистісні відносини, взаємодія, навчальна діяльність, студенти, викладачі.

Мета дослідження: визначити взаємозв'язок емоцій і міжособистісних відносин учасників навчальної взаємодії “викладач-студент”.

Об'єкт дослідження: міжособистісні відносини.

Предмет дослідження: вплив емоцій на міжособистісні відносини.

У даній кваліфікаційній роботі міститься вступ, два розділи, один з яких теоретичний, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

У кваліфікаційній роботі розкрито поняття емоції та їх значення для міжособистісних відносин між студентами та викладачами. Теоретично досліджені та описані основні теоретичні підходи до вивчення теми емоції та теми міжособистісні відносини. Визначені поняття базові емоції, дискретні емоції та міжособистісні відносини. Емпірично досліджені взаємозв'язки та впливи емоцій на міжособистісні відносини між студентами та викладачами, серед яких залежність егоїстичних тенденцій від щастя, залежність доброзичливості від інтересу, залежність альтруїзму від злості й т. п.

ABSTRACT

Topic: "The impact of emotions on interpersonal relations between students and teachers"

Keywords: emotions, interpersonal relations, interaction, learning activities, students, teachers.

Research objective: to determine the interrelation of emotions and interpersonal relations of participants in the educational interaction "teacher-student".

Research object: interpersonal relations.

Research subject: the impact of emotions on interpersonal relations.

This qualification work contains an introduction, two chapters, one of which is theoretical, general conclusions, a list of references and appendices.

The qualification work reveals the concept of emotions and their importance for interpersonal relations between students and teachers. The main theoretical approaches to the study of emotions and interpersonal relations are theoretically researched and described. The concepts of basic emotions, discrete emotions and interpersonal relations are defined. The interrelationships and influences of emotions on interpersonal relations between students and teachers are empirically investigated, including the dependence of selfish tendencies on happiness, the dependence of benevolence on interest, the dependence of altruism on anger, etc.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зміст анкети для студентів та викладачів

1. Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час взаємодії/комунікації з викладачем/студентом?

- ☐ Злість
- ☐ Роздратування
- ☐ Страх
- ☐ Сум
- ☐ Щастя
- ☐ Інтерес
- ☐ Натхнення
- ☐ Байдужість

2. Які емоції ви бажали би відчувати під час "ідеальної" (бажаної майбутньої) для вас взаємодії/комунікації з викладачем/студентом?

- ☐ Злість
- ☐ Роздратування
- ☐ Страх
- ☐ Сум
- ☐ Щастя
- ☐ Інтерес
- ☐ Натхнення
- ☐ Байдужість

3. Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час "реальної" (та яка зараз) для вас взаємодії/комунікації з оточуючими людьми?

- ☐ Злість
- ☐ Роздратування
- ☐ Страх
- ☐ Сум

- ☐ Щастя
- ☐ Інтерес
- ☐ Натхнення
- ☐ Байдужість

4. Як ви себе зараз почуваєте?

- ☐ Добре
- ☐ Задовільно
- ☐ Погано

Додаток Б

Кількість обраних відповідей у анкеті студентами

	Питання № 1	Питання № 2	Питання № 3
Інтерес	19	24	21
Натхнення	4	18	5
Щастя	0	12	17
Сум	0	0	5
Байдужість	20	0	14
Роздратування	8	0	9
Страх	8	0	1

	Питання № 3
Добре	8
Задовільно	17

Додаток В

Кількість обраних відповідей у анкеті викладачами

	Питання № 1	Питання № 1	Питання № 1
Інтерес	25	20	25
Натхнення	11	23	5
Щастя	3	13	11
Сум	4	0	2

Байдужість	5	0	1
Роздратування	2	0	3

	Питання № 3
Добре	11
Задовільно	14

Додаток Г

Середні результати досліджених груп за методикою “Шкала диференціальних емоцій (Differential Emotions Scale) К. Ізарда”

	Студенти	Викладачі
Інтерес	9,16	10,32
Щастя	8,92	8,36
Здивування	5,28	5,76
Сум	6,52	5,36
Злість	4,52	4,2
Огида	5,16	4,92
Презирство	5,72	4,88
Страх	6,2	4,24
Сором	6,2	4,68
Провина	4,88	5
ШЕ	23,36	24,44
ІГНЕ	21,92	19,36
ІТДЕ	17,28	13,92

Додаток Д

Середні результати досліджених груп за тестом “Діагностика міжособистісних стосунків (Interpersonal Adjective Check List) Т. Ліпі”

	Студенти	Викладачі
Авторитарний	9,16	9,24
Незалежний-домінуючий	7,36	7,52

Агресивний	8,32	7,68
Недовірливий-скептичний	8,28	3,88
Покірний-сором'язливий	7,32	4,76
Заздрісний	6,84	5,24
Співпрацюючий	7,92	8,44
Альтруїстичний	7,92	9,32

Додаток Е

Результати за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена у студентів

	Автори тарний	Незал-домін.	Агресивний	Недов.-скепт.	Покір.-сором.	Заздрісний	Співпрац.	Альтруїст.
Інтерес	0,191	0,276	0,111	-0,09	-0,061	0,141	-,441*	-,530**
Щастя	0,215	,454*	-0,077	0,029	0,162	0,386	0,168	0,054
Здивування	0,171	0,09	-0,095	-0,024	-0,226	-0,305	-0,22	-0,081
Сум	0,105	0,235	0,309	0,015	-0,182	-0,378	-0,201	-0,016
Злість	0,275	0,058	0,385	0,084	-0,192	-0,359	-,427*	-0,372
Огида	0,071	0,198	0,248	-0,208	-0,112	-0,107	-0,313	-,555**
Презирство	0,128	,456*	-0,008	0,146	0,119	-0,019	-0,309	-,411*
Страх	-0,273	-0,16	0,256	,527**	,419*	0,184	0,253	0,071
Сором	-,493*	-,435*	-0,006	,449*	,757**	,472*	0,261	-0,069
Провина	-0,131	-0,167	-0,221	0,328	-0,014	-0,142	0,254	0,215
ІПЕ	,409*	,626**	0,017	-0,077	-0,167	0,114	-0,293	-0,351
ІГНЕ	0,135	0,376	0,386	0,079	-0,052	-0,212	-0,376	-,448*
ІТДЕ	-0,335	-0,283	0,11	,498*	,467*	0,239	0,351	0,107

Примітка: * - $p \leq 0,05$, ** - $p \leq 0,01$

Додаток Є

Результати за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена у викладачів

	Автори тарний	Незал-домін.	Агресивний	Недов.-скепт.	Покір.-сором.	Заздрісний	Співпрац.	Альтруїст.
--	---------------	--------------	------------	---------------	---------------	------------	-----------	------------

Інтерес	-0,009	0,232	-0,232	0,346	-0,381	0,375	,404*	0,154
Щастя	0,136	-0,097	0,283	,618**	0	0,304	0,007	,461*
Здивування	-0,326	-0,33	-0,271	0,299	-0,114	0,179	0,322	0,267
Сум	-0,176	0,128	0,107	-0,089	0,254	0,309	-0,131	-,412*
Злість	-0,169	-0,076	0,189	0,123	-0,116	0,207	-0,163	-0,377
Огида	0,03	0,15	0,243	0,047	0,28	0,257	-0,125	-0,289
Презирство	-0,028	0,317	0,268	-0,052	0,138	0,262	-0,151	-,537**
Страх	-,532**	-0,075	-0,06	-0,034	-0,28	-0,063	-0,22	-,482*
Сором	-0,202	-0,143	-0,014	0,12	0,288	0,238	-0,041	-0,143
Провина	-0,316	-0,394	0,094	0,276	0,146	0,248	-0,116	0,02
ІПЕ	-0,1	-0,129	0,088	,609**	-0,298	0,351	0,235	0,347
ІГНЕ	-0,121	0,187	0,201	-0,097	0,265	0,338	-0,079	-,498*
ІТДЕ	-,413*	-0,213	0,018	0,224	0,113	0,235	-0,132	-0,159

Примітка: * - $p \leq 0,05$, ** - $p \leq 0,01$